

## Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri

### The Geopolitical Importance of Crimean and Crimean Turks

İsmail GÖRGEN<sup>1</sup>

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 19.03.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1073217

**Atıf / Citation:** Görgen, İ., (2022). "Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri" *ODÜSOBİAD* 12 (1), 283-300, Doi: 10.48146/odusobiad.1073217

#### Öz

Karadeniz'in Kuzeyinde bulunan Kırım yarımadası stratejik konuma ve elverişli iklime sahip olmasından dolayı her dönemde önemini korumuştur. Türkler de bu topraklara ilk defa Hunlar döneminde gelmişlerdir. Bu süreçten sonra Kırım, Türklerin yaşadığı bir bölge olmaya başlamıştır. Farklı zaman dilimlerinde, bölgede devletleşme sürecine giren Kırım Tatarları, özellikle Rusya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. I. Petro zamanından itibaren Rus yetkililer Kırım'ı sıcak denizlere inmek için bir üs olarak görmeye başlamışlardır. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen Rusya, Kırım'ı işgal ederek Karadeniz'de askeri donanmaya sahip olmuştur. Gerek Çarlık Rusya gerekse Sovyet Rusya döneminde Kırım Tatarları her türlü baskıya maruz kalmışlardır. Hatta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanlarla işbirliği yaptıkları suçlamasıyla Rusya tarafından topluca Sibiryaya ve Türkistan'a sürgün edilmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna'nın sınırları içinde kalan Kırım, Rusya'nın güdümünden kurtulamayarak XXI. yüzyıl başlarında yeniden Rus tazyikine maruz kalmıştır. Rusya, Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları ve bu ülkeye verdiği borçları bahane ederek Kırım'a yerleşmiştir. Büyük güç dengeleri arasında ezilip horlanan Kırım Türklerinin tek savunucusu ise Türkiye olmuştur. Yapılan bu çalışmayla Kırım Türklerinin Tarihsel Serüveni ve Kırım Yarımadası'nın önemi hatıralar, resmi yazışmalar ve telif eserlerden yararlanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kırım, Tatarlar, Türkler, Rusya, Osmanlı Devleti, Türkiye, Ukrayna

#### Abstract

*The Crimean Peninsula, located on the northern coast of the Black Sea, has maintained its importance due to its strategic location and favorable climate. The Turks stepped on these lands during the Hun period for the first time. Crimea became an area where Turks lived after this period. Crimean Tatars who entered in the process of becoming a state in the region in different periods, were tried to be prevented, especially by Russia. The Russian authorities began to see Crimea as a base for reaching warm water since Peter I. Desiring to achieve this purpose, Russia invaded Crimea and acquired a military navy in the Black Sea. The Crimean Tatars were exposed to all kinds of oppression both during the period of Tsarist Russia and Soviet Russia. In fact, they were exiled to Siberia and Turkestan en masse by Russia on the allegation of collaborating with the Germans after the Second World War. Crimea was within the borders of Ukraine after the collapse of the Soviet Union. However, they could not escape Russia and were again exposed to Russian pressure at the beginning of the 21st century. Russia settled in Crimea on the excuse that they made agreements with Ukraine and the loans they made. The only defender of the Crimean Tatars, who suffered and were despised between the great power balances, was Türkiye. The current study attempted to clarify the historical adventure of the Crimean Tatars and the significance of the Crimean Peninsula by drawing on memories, official correspondence and copyrighted works.*

**Keywords:** Crimea, Tatars, Turks, Russia, Ottoman Empire, Turkey, Ukraine

#### Giriş

##### **Kırım'ın Jeopolitik Önemine Kısa Bir Bakış**

Kırım, güneyinde ve batısında Karadeniz, doğusunda ise Azak Denizi ile çevrili bir yarımadadır. Kuzeyinden karaya Orkapı (Perekpo) ile bağlanan Kırım'ın uzunluğu 30, genişliği ise 9 kilometredir. Yarımadanın kuzeyinden güneyine kadar olan uzunluk 200 kilometredir. Doğu-batı yönünde en geniş yeri 320 kilometre olan yarımadanın yüzölçümü 26140 kilometre. Kıyılarında doğal liman görevindeki koylar gemiler için elverişli bir sığınak vazifesi görmektedir. Dörtte üçü düzlüklerle kaplı olan Kırım'da iklimin de elverişli olması burada tarım ve hayvancılığı verimli kılmaktadır (Ülküsal, 1980, s. 20). Dolayısıyla Kırım'ın sahip olduğu potansiyel buraya olan ilgiyi de artırmıştır.

Kırım jeopolitik konumu dolayısıyla Sibiryaya'nın Karadeniz'e açılan kapısı olmasının yanı sıra Kafkasya ile Avrupa'yı bağlayan bir merkez durumundadır. Bölge bu öneminden dolayı tarih boyunca birçok devletin ve milletin uğruna mücadele ettiği yerlerden biri olmuştur. Bilinen en eski yerleşimcileri İran kökenli

<sup>1</sup> Dr., e-mail: ismailgorgenn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6050-3895



Kimmerler olmuştur. Daha sonra bölgede İskitler, Sarmatlar, Alanlar, German menşeli Gotlar, Miletliler, Yunanlılar, Roma, Bizans ve İtalyanlar hüküm sürmüştür. Kırım'a ilk gelen Türk topluluğu ise Hunlar olmuştur. Hunları Göktürkler, Onoğurlar, Kuturgurlar, Hazar Türkleri ve Peçenekler izlemiştir (Hülagü, 2012, s. 1). Bu Türk toplulukları arasında bölgede en fazla Hazarlar, Kıpçaklar ve Kumanlar etkili olmuştur. Kırım bir süre Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelenlerin yönettiği Altınordu Devleti'nin hakimiyetinde kalmıştır. Altınordu Devleti'nin gücü sayesinde Rusların güneye inmesi engellenmiş aynı zamanda Ruslar üzerinde Türk hakimiyeti de tesis edilmiştir. Timur ile Altınordu Han'ı Toktamış arasında 1391'de Kundurça ve 1395'te ise Terek muharebelerinde Altınordu Devleti büyük bir yenilgi almıştır. Bu gelişmelerden sonra Altınordu Devleti toparlanamamış ve Kırım, Kazan, Astrahan, Nogay ve Sibir hanlıklarına bölünmüştür. Rusların güneye inmesinin önünde set oluşturan güçlü bir devletin parçalanması en çok Rusların işine yaramıştır. Türk devletindeki bu parçalanmadan fırsat bulan Rus prensleri, Türk saldırılarına karşı koyma ve Türklere karşı saldırıya geçme imkanına sahip olmuştur (Saydam, 1997, s. 26). Bu gelişmeler Rusya'yı Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmiştir.

XV. yüzyıl ortalarında bağımsızlığını ilan eden Kırım Hanlığı, Cenevizlere ve Moskova'ya karşı Osmanlı Devleti'nin desteğini almıştır. Ancak 1550'lerde Kazan ve Astrahan'ı ele geçiren Ruslar, Karadeniz üzerinden sıcak denizlere inebilmek için Kırım'ı ele geçirme planları yapmaya başlamıştır (Baczowski, 1947, s. 36). II. Katarina döneminde Çarlık Rusya, bu hedefine ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğundaki Kırım ve Kefe'yi işgal etmiştir. Rusya'nın uygulamalarına karşı gelen halk tutuklanmış, sürgün edilmiş ya da uygulamalara dayanamayarak vatanlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Karadeniz'e çıkma hedefine ulaşan Moskova, Kırım'a Rusları (Slavları) yerleştirme politikasına başlamıştır. Kırım'dan sonra Karadeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek isteyen Rusya, XIX. yüzyıl ortasında Osmanlı Devleti'ne yeni bir savaş açmıştır. Kırım Savaşı da denen bu savaşta Osmanlı Devleti İngiltere ve Fransa'yı da yanına alarak Rusya'nın Karadeniz'de yayılmasını engellemiştir. Bu süreçle beraber Moskova'nın Kırım Tatarlarına olan baskısı daha da artmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Rusya'da Bolşevik İhtilal'i'nin çıkması Kırım Tatarlarında bağımsızlık ümitlerinin doğmasına yol açmıştır. Nihayetinde örgütlenen Kırım Tatarları 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir. Geçen birkaç yıl içinde de Kırım, Alman birliklerinin, Çarlık Beyaz ordularının ve Bolşevik Kızıl ordularının çatışma alanına dönüşmüştür. Bu çatışma ortamında zarar gören yine Kırım Türkleri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bolşeviklerin kontrolüne giren Kırım, 1921'de Lenin tarafından Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir (Goldstfin, 1977, s. 514-514). Lenin'den sonra Sovyet Rusya'da yönetime gelen Stalin döneminde Kırım Tatarları açlık, sürgün, ölüm ve baskıya mahkûm edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda 1941 sonlarında Kırım, Almanların eline geçmiştir. Almanlar bölgeyi ele geçirdikten sonra Kırım Türklerine önce milli, dini ve kültürel özgürlükler tanımışlardır. Ancak daha sonra Kırım Tatarlarının işgücünden istifade etmek için onları fabrikalarda çalıştırmak üzere batıya, Ruslara karşı savaşmak için de cepheye sürülmüşlerdir. 1944'te Kırım'ın tekrar Rusların eline geçmesiyle Stalin'in kararnamesi üzerine Kırım Tatarları, Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanarak Sibiryaya ve Türkistan'a sürgün edilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra 1954'te Moskova'da yönetime gelen Kruşçev, Kırım'a Özerk Cumhuriyet Statüsü tanıyarak buranın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandığını açıklamıştır. 8 Aralık 1991'de Ukrayna'nın, Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını açıklaması üzerine Kırım, Sovyet Rusya'nın dışında Ukrayna Devleti'ne bağlı özerk bir bölge olma vasfını muhafaza etmiştir. Ancak Rusya, Kırım'ı elden çıkarmak istememiş bunun için Ukrayna'ya kredi açarak ve Ukrayna'nın Karadeniz'e çıkan önemli limanlarını belirli süreliğine kiralayarak burada tutunmaya çalışmıştır. Kırım ile ilgili bu sürece nasıl geldiği konusunda ayrıntılara girecek olursak Kırım Hanlığı'nın kuruluşuyla başlamamız uygun olacaktır.

### **Kırım Hanlığı**

Kırım, Altınordu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle Kırım Hanlığı, Hacı Giray önderliğinde 1438'de bağımsızlığı ilan etmiştir (Genç vd., 1992: 1) Kırım Hanlığı, 1441'de kendi parasını bastırarak devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Kırım Hanlığı, Kırım Yarımadası dışında Taman ve Kabartay illerini, Kıpçak Bozkır'ını, Azak Denizi'nden Dnyestr Nehri'ne kadar Nogay ülkesini; kuzeyde Don, Özü ve Dnepr nehirleri arasındaki Don Kazakları bölgelerini ve Belgorad'a kadar olan yerleri kapsamaktaydı (Ülküsal, 1980, s. 27). Bu denli geniş ve önemli bir coğrafyadaki Türk varlığı Slavları rahatsız etmiştir. Cenevizliler de bu coğrafyanın nimetlerinden yararlanmak için Karadeniz'deki ticari potansiyellerini artırmaya çalışmışlardır.

İstanbul'un 1453'te Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesi Cenevizlilerin Karadeniz ve Kefe üzerindeki hakimiyetini önemli ölçüde sarsmıştır. İstanbul'un Fethiyle Boğazların kontrolünün Tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle Ceneviz'in Karadeniz'deki ticaret merkezi Kefe ile irtibatını kesmiştir. Cenevizlerin Kefe ile deniz bağlantısının kesilmesi Kırım Hanlığı için bulunmaz bir fırsat olarak

görülmüştür. Nihayetinde 1454'te Fatih Sultan Mehmed ile Hacı Giray arasında Kefe'nin kuşatılıp fethedilmesini içeren bir anlaşma yapılmıştır (Öztürk, 200, s. 21). Anlaşma çerçevesinde Osmanlı donanması denizden, Kırımlılar da karadan 1457'de Kırım'ın güney kıyılarını ve Kefe şehrini kuşatmışlardır. Bu durumda Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizliler Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi kabul etmişlerdir (Ülküsal, 1980, s. 27). Böylece Karadeniz bir Türk gölü durumuna gelmiştir.

Hacı Giray 1466'da hayatını kaybetmiş böylece Kırım Hanlığı'nda Mengli Giray'ın 1478'de tahta çıkışına kadar sürecek olan fetret devri başlamıştır (Hülagü, 2012, s. 4). Hacı Giray'ın ölümünden sonra Nur Devlet ile Mengli Giray arasında yaşanan taht mücadelesinin ilk evresini Nur Devlet ikinci evresini ise Mengli Giray kazanmıştır. Mengli Giray'ın hakimiyet sağlamasıyla Nur Devlet Cenevizlilere sığınmış ve onlar tarafından hapsedilmiştir. Bu mücadele daha çok Cenevizlilerin işine yaramış böylece hanlığın siyasi kontrolü Cenevizlilerin eline geçmiştir. Bu durumda Mengli Giray, Cenevizlilerin sözünden çıkamaz duruma gelmiştir. Cenevizlilerin baskılarının yanı sıra Moskova, Litvanya ve Altınordu'nun baskısı Kırım Hanlığı'nı iyice yıpratmıştır (Öztürk, 2012, s. 836). Eminek Bey (Mirza) önderliğinde Kefe'deki Tatarların önde gelenleri Kırım'da yaşanan taht entrikalarına ve dış baskılara bir son verilmesi amacıyla Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır. Karadeniz'i kontrol altına alma çabasında olan Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) öncelikle Karadeniz'in güney sahillerinin kontrol altında tutulması için 1462'de Trabzon'u fethetmiştir (Hülagü, 2012, s. 4). Trabzon'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, 1475'te Gedik Ahmet Paşa'yı Kırım sahillerinin alınması için görevlendirmiştir. Böylece Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Haziran 1475'in ilk haftası Kefe'yi fethedilerek Kerç, Sudak ve Balıklağö kaleleri ele geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Kırım'da Cenevizlilerin gücü kırılmış ve Mengli Giray'ın hakimiyeti güçlenmiştir (Öztürk, 2002, s. 836). Bundan sonra Osmanlı Devleti Kırım'a Beylerbeyi gönderilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti bölgedeki şehir ve kaleleri elinde tutarak Rusların Kırım'a, Azak ve Karadeniz'e inmesini engellemeye çalışmıştır (Ülküsal, 1980, s. 32). Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmet ve Kırım Hanı Mengli Giray arasındaki anlaşma çerçevesinde yürütülmüştür. Bu anlaşmaya göre:

- 1-Kırım Hanları sadece Cengiz Han soyundan gelen Giraylar tarafından yönetilecek.
- 2-Kırım Hanları, Kırım Kurultayı'nın teklifi ve Osmanlı padişahının onayı ile atanacak.
- 3-Hanlar, Osmanlı padişahı tarafından görevden alınabilecek fakat idam edilemeyecek.
- 4-Osmanlı padişahı, Kırım hanlarını orduları ile birlikte yardıma çağırabilecek.
- 5-Kırım Hanları, Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan başka devletlerle anlaşma yapamayacak.
- 6-Kırım Hanları adlarına para bastırabilir ve hutbe okutabilir.

IV. İvan'ın 1547'de Rusya'nın ilk Çarı (İmparatoru) unvanıyla taç giymesıyla Moskova kendini, yıkılan Bizans'ın mirasçısı olarak görmeye başlamıştır (İnalçık, 1948, s. 402). Bu süreçten sonra Rus Knezleri "Çar" ünvanını kullanmaya başlamıştır (Binark, 1992, s. 2007). Bu dönemde Kırım Hanlığı ile Moskova arasında Kazan ve Astrahan üzerindeki mücadele en şiddetli döneme girmiştir. Ancak Rusya, 1552'de Kazan'ı işgal etmiştir. Astrahan'da 1556'da Rusların eline geçmiştir. Böylece Moskova'nın nüfuzu Kafkaslara ve Karadeniz'e ulaşmıştır. Böylece 1300 yıldır Türk yurdu olan Doğu-Avrupa bozkırlarında hakimiyet Slavlara geçmiştir (İnalçık, 1948, s. 402). Bu gelişmelerle Rusya Karadeniz ve Osmanlı Devleti sınırlarına dayanmıştır. Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inmesinin önünde bir tek Osmanlı Devleti kalmıştır. Bu süreçten sonra Rusya hedefine ulaşmak için Osmanlı Devleti ile mücadelelere girişmiştir.

### ***Kırım'ın Ruslar Tarafından İşgali***

Moskova'da I. Petro'nun tahta çıkmasıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetleri hız kazanmıştır. Rusya'nın Karadeniz'e inmesi gerektiğini düşünen I. Petro'nun emriyle Rus ordusu 1695'te Azak kalesine saldırmış ancak burada başarılı olamamıştır. Azak kalesine ikinci saldırıyı 1697'de gerçekleştiren Rus ordusu bu defa kaleyi ele geçirmişlerdir (Binark, 1992, s. 207). 1700'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan İstanbul Anlaşması'yla Rusya, Osmanlı Devleti'nden Azak Kalesi'ni almış ve Rusya'ya İstanbul'da daimî bir elçi bulundurma hakkı tanınmıştır. Ruslar, Azak Denizi'ne ayak basınca "Azak Donanması" adıyla ilk Rus harp filosunu kurmuşlardır (Devlet, 1999, s. 68). I. Petro gibi II. Katerina da (1762-1796) Rusya'nın sıcak denizlere inmesi gerektiğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nin zayıflığından istifade ederek Rusya'nın emellerine ulaşabileceğini düşünmüştür. İlk olarak Kırım işgal edilip Karadeniz'e inilecek sonra Boğazlar ile İstanbul ve Ege Denizi'ndeki adalar ele geçirilecekti. Sözde bir Grek Devleti kurmak suretiyle Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak "Türk meselesini" halletmiş olacaktı (BOA, HSDHADB. 8/26 (27.09.1913); Dördüncü, 2001, s. 74). Rusya, 1768'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmış uzun mücadeleler sonucunda 1771'de Kırım'ı ve Kefe'yi işgal etmiştir. Böylece Rusya Karadeniz'de iki stratejik nokta ele geçirmiştir (Keleş, 2008, s. 153). Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 12 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır (BOA, TS.MA.d 7014 (02.03.1775). Bu anlaşma ile Rusya tarihte ilk defa



Karadeniz'de kendi ticaret ve harp gemilerini inşa etme ve ticaret gemilerini serbestçe boğazdan geçirme hakkı elde etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır (Keleş, 2008, s. 153). Bu durumdan istifade eden Şahin Giray, Rusların desteğiyle hanlığını ilan etmiştir (Ayverdi, 2004, s. 236). Bu gelişmelere karşı olan halk 1781'de isyana başlayınca Şahin Giray, Ruslara sığınmıştır. Bu isyanı bastırma girişiminde bulunan Potemkin otuz bin Kırım Türkünü katletmiştir. Şahin Giray, Rusya'nın Ukrayna valisi Potemkin'in desteğiyle tekrar Kırım'a dönmüştür (Genç vd., 1992, s. 2). II. Katerina'nın çabalarıyla Rusya 1783'te Kırım'ı kendi topraklarına katmıştır (Keleş, 2008, s. 153). 19 Nisan 1783'te II. Katerina yayınladığı bir bildiriye; Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildiğini ilan etmiştir. Kırım Tatarlarının, imparatorluğun diğer tebası ile eşit muamele göreceğini, özel mülkiyetin, camilerin ve dini inançların teminat altında olduğunu bildirmiştir. Kırım'da tamamen Ruslara ait olan askeri idarenin yanında sivil idareyi yürütmek üzere "Kırım Mahalli Hükümeti" (Kırımskoe Pravitelstvo) kurulmuştur. Rus işgali sonrası mirzaların birçoğu Kırım'dan kaçmış bazıları da Rusya tarafından sürgün edilmiştir. Geri kalanlar da 1784'te Rus aristokrasisine dahil edilmiştir. Böylece bu mirzalar Tatar halkının devlet nazarındaki temsilcisi olmaktan ziyade Rusya'nın Tatar Türkleri üzerindeki hakimiyet aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Kırımlı, 1996, s. 7). Bu durumda Türk halkının bu kişilere ve Rus idaresine güveni kalmamıştır.

Rus General Potemkin, 70.000 Slav'ı Kırım'a yerleştirerek Tatar Türklerinin evleri ve mülkleri bu kişilere vermiştir (Erkan, 1996, s. 10). 1796'da Kırım Tatarlarının 313.989 hektarlık arazisi Rus asillerine verilmiştir (Devlet, 1999, s. 17). Kırım Tatarları, Kırım'a yerleştirilen Slavların, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin ve Yahudilerin baskısı sonucu bölgeden topluca göç etmeye başlamışlardır (Saydam, 1997, s. 66). 1785'ten 1800 yılına kadar devam eden Türk göçleri sırasında yaklaşık 300.000 kişi Kırım'ı terk ederek Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmiştir (Erkan, 1996, s. 10). Abdullah Saydam'a göre ise buralara göç edenlerin sayısı 500.000 olduğu belirtilmektedir. Bu da Kırım'daki Türk nüfusun %33'üne tekabül etmektedir (Saydam, 1997, s. 65). Kırım'daki Rus hakimiyetinin ilk on yılında Kırım Tatarlarının %75'i Rus baskısı sonucu Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Kırımlı, 1996, s. 14). 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bucak'ın da elden çıkması üzerine Kırım Hanlığı'nın bütün toprakları Rusların eline geçmiştir (Genç vd., 1992, s. 3). Ruslar, Kırım'ı tamamen ele geçirdikten sonra bölgede kalan Türklere medeni ve siyasi haklar tanımamış hatta onlara belli bazı devlet memuriyetlerini dahi yasaklamıştır. Tatarların şirket kurmalarında zorluklar çıkarılmış ve mülk sahibi olmaları yasaklanmıştır (Devlet, 199, s. 73). İlk etapta milli ve dini özgürlükleri ellerinden alınmaya çalışılan Türk halkı şimdi de özel mülkiyetten mahrum bırakılmıştır.

Rus işgalini takip eden yıllarda Rus Çarlığı, Kırım'da Tatarların kültürel ilişkilerini yansıtan maddi- manevi değerleri yok etmeye yönelik faaliyetlere başlamıştır. Öncelikle Türkçenin izlerini taşıyan yer adları değiştirilerek buraların antik çağlardaki yer isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Rus Hükümeti, Tatarların Hıristiyanlaştırılmasına çalışmıştır. Böylece Kırım, misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü bir yer durumuna gelmiştir. Buradaki yabancılar Tatarca öğrenmiş ve faaliyetlerini Tatarca olarak yürütmüşlerdir. İslam dinini temsil eden cami, minare, türbe gibi eserler saldırıya uğrayarak yıkılmış, yıkılmış, kilise ya da işyerine çevrilmiştir (Başer, 2010, s. 42). Dolayısıyla hiçbir siyasi ve askeri amaç gütmeyen ibadethanelere dahi tahammül edilmemiştir.

Kırım Tatarlarının okullar vasıtasıyla Ruslaştırması için 1827'de Akmesic Gimnazyumu (Akmesic lisesi) bünyesinde özel bir bölüm açılmıştır. Bunun yanı sıra Tatar çocuklarını Rus eğitim sistemine çekebilmek için 1837'de Bahçesaray ve Karasubazar'da mahalli Rus kilise okullarında Tatar çocukları için özel sınıflar açılmıştır. Fakat bu okul da Kırım Tatarları tarafından ilgi görmemiştir (Kırımlı, 1996, s. 14). Fakat Rus idaresinin Kırım Tatarlarını siyasi, dini ve kültürel asimilasyon çalışması dur durak bilmeden devam etmiştir.

### **Kırım Savaşı**

Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere ve Fransa'yı da tedirgin etmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa filosu Türk sularına girerek 2 Haziran 1853'te Çanakkale Boğazı'na yakın bir yerde demirlemişlerdir. Temmuz 1853'te Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Karadeniz'de Rusların deniz gücünün Osmanlı deniz gücünden üstün olması ve Rusların rahatça Boğazları geçerek Akdeniz'e inme ihtimali İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiştir (Kocabaş, 1989, s. 264). Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Türk birlikleri 1854 yazında Kırım'a doğru ilerlemişlerdir (BOA, HR.SFR.3 16/16 (30.06.1854). Rusya, Kırım Tatarlarının Osmanlı Devleti ve Müttefiklerle işbirliğine girmesinden endişe ederek Kırım Tatarlarına karşı sıkı tedbirler almıştır. Nitekim Kırım'ın bütün hapisaneleri Osmanlı Devleti ile gizli münasebetler kurmakla suçlanan Tatarlarla doldurulmuştur. Tutuklanan bu insanlar arasında çocuklar ve yaşlılar da bulunmaktaydı (Kırımlı, 1996, s. 14). Bu gelişmelerden üzerine Sivastopol Şehri 11 aylık muhasaradan sonra 10 Eylül 1855'te düşmüş ve Rusya 14

Kasım'da barışı istemek durumunda kalmıştır. Barış görüşmeleri 25 Şubat 1856'da Paris'te başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mart 1856'da Paris Anlaşması imzalanmıştır (Kocabaş, 1989, s. 264). Paris Anlaşmasına göre; Karadeniz tarafsız olacak, Osmanlı Devleti ve Rusya burada savaş gemisi ve tersane bulundurmuyacaktı. Boğazlar bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı alacaktı. Tuna Komisyonu kurulacak ve burada ticaret serbest olacaktı. Her iki tarafta savaşta aldıkları yerleri geri verecekti. Kırım, Rusya'ya, Kars ise Osmanlı Devleti'ne iade edilecekti (Ayverdi, 2004, s. 281). Bu anlaşmaya göre Rusya Kırım hâkimiyetini pekiştirmiş, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ise İngiltere ve Fransa tarafından garanti altına alınmıştır.

Kırım Tatarlarından askeri anlamda istifade etmek isteyen Rusya, 1874'te Kırım Tatarlarına mecburi askerlik şartı getirilmiştir. Fakat bu durum Kırım Tatarlarının tepkisine yol açmıştır. İtirazlara rağmen Ruslar tarafından Kırım süvari bölüğü kurulmuş ve bu bölük daha sonra tümene dönüştürülmüştür (Kırımlı, 1996, s. 36). Kırım Tatarları Rusya'nın savaşlarda Türkleri ön saflarda cepheye sürmesinden endişe duyduğu için bu uygulamaya karşı çıkmıştır. Rusya'nın Karadeniz'de siyasi ve askeri açıdan güçlenmesi Kırım'daki Tatarlar üzerinde daha fazla baskı uygulamasına yol açmıştır. Bu baskı ve zorlamadan bunalan Kırım Türkleri de bölgeden hızla göç etmeye başlamıştır. Rusya'nın uyguladığı politika sonucu 20. yüzyıl başlarına kadar 1.200.000 kişi Kırım'ı terk etmiştir (Devlet, 1999, s. 17). Bu rakam Rusya'nın bölgede katlanılamayacak derecede baskı kurduğunu açıkça göstermektedir.

### **İsmail Gaspıralı'nın Faaliyetleri**

Rusya'nın uyguladığı politika sonucu Kırım Tatarlarının nüfusu sürekli azalmış, eğitim sistemleri Ruslaştırılmaya çalışılırken bu topluluğun içinde Kırım ve bütün Asya Türkleri için manevi bir lider ortaya çıkmıştır. Bu kişi Rusya Türklerinin milli açıdan canlanmasında büyük rol oynayan Türkiye'de daha sonra ortaya çıkacak Ziya Gökalp gibi Türkçü ve reformcu olan Gaspıralı İsmail Bey (Rus Literatüründe İsmail Gasprinski) dir. İsmail Gaspıralı<sup>2</sup> 1879'da gazete çıkarmaya çalışmış fakat Rus idaresi buna izin vermemiştir. 1881'de Tavrida Gazetesi'nde Rusça olarak yayımlanan makalesinde kendi programını ilan etmiştir. İsmail Gaspıralı bu makalede (Devlet, 1999, s. 55):

- 1-Millî okulların geliştirilmesi ve eğitimde reform yapılması,
- 2-Millî eğitim merkezlerinin ekonomik açıdan desteklenmesi için Cemiyet-i Hayriyelerin kurulması,
- 3-Bütün Türklere ortak dilde hitap edecek millî basının kurulması,
- 4-Müslüman hayat tarzının modernleştirilmesi,
- 5-Müslüman kadının hürriyete kavuşturulması,
- 6- Millî aydınların yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Gaspıralı'nın düşüncesinin temelini Rus İmparatorluğu'ndaki Türklerin ortak millî ve dini şuur etrafında birleşmesi ve bu toplumları reforma tabi tutularak modernleşme yolunda karşı karşıya oldukları problemlere çözüm bulma fikri oluşturmaktadır (Kırımlı, 1996: 59). İsmail Gaspıralı Türk dünyasının "Dilde, Fikirde ve İşte Birlik" düşüncesi çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. İsmail Gaspıralı, 1883'te Tercüman (Perevotçik) adlı gazetesini bir kısmı Türkçe bir kısmı da Rusça olarak çıkarmaya başlamıştır. Gaspıralı ilk olarak 1884'te Bahçesaray'da bir okul açarak çağdaş usullerde eğitime başlamıştır (Devlet, 1999, s. 55). İsmail Gaspıralı geri kalmış milletlerin öncelikle ilim, fen, sanat alanlarında iyi yetişmiş insanlara muhtaç olduklarına inanmıştır. Rusya Müslümanlarının okur-yazarlıkta yenileşme hareketine ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Usulü Cedid (Yeni Usul) metodunu ortaya atmıştır. Gaspıralı'nın çabasıyla kısa zamanda bu usul üzerine ders veren okulların sayısı beş bini bulmuştur (Ülküsal, 1980, s 151). Bu dönemde Türkiye'den Kırım'a giden öğretmenler Usulü Cedid okullarında Kırım çocuklarına ders vermeye başlamışlardır. Her Usulü Cedid okulunda Türkiye'den gelen en az bir öğretmen görev almıştır (Kırımlı, 1996, s 181). Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Kırım Türklerinin kültürel ve ilmi yönden gelişmesine büyük katkılar sunmuştur.

1903 verilerine göre Kırım'ın toplam nüfusunun 447,430 iken bu nüfusun 199.837'si Müslüman (Kırım Tatarı), 177.984'ü ise Hristiyan'dır. Bu nüfus içinde 1905'e kadar Rus-Tatar okullarının sayısı 34'e öğrencilerinin sayısı da 988'e yükselmiştir. Kırım'ın nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturduğu için Usulü Cedid programı burada büyük ilgi görmüştür.

<sup>2</sup> İsmail Gaspıralı, 1851'de Kırım Yarımadası'nda Bahçesaray'ın Avcı Köyü'nde bir memur ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Eğitimini Moskova'da Rus okullarında tamamlamıştır. Ayrıca Fransa ve Türkiye'de bulunmuştur. 1875-1881 yılları arasında Bahçesaray'da ilkokul öğretmeni ve belediye başkanı olarak görev yapmıştır. 1879'da gazete çıkarma teşebbüsünde bulunmuş fakat Rus yetkililer buna izin vermemiştir. 1881'de Tavrida Gazetesi'nde Rusça olarak yayımlanan makalesinde kendi programını açıklamıştır. İsmail Gaspıralı burada: 1-Millî eğitimin desteklenmesi için hayır kurumlarının oluşturulması, 2- Kadın ve erkeklerin aynı derecede eğitime tabi tutulması, 3-Bütün Türklere ortak dilde hitap edecek millî basının faaliyete geçirilmesi, 4-Müslüman hayat arzının modernleştirilmesi, 5-Müslüman kadının hürriyete kavuşturulması, 6- Millî aydınlar yetiştirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Devlet, 1999, s. 17-18)



1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Kırım Tatar gençlerinin kendileri için bir anlam ifade etmeyen binlerce kilometre uzaklıktaki bir yerde savaşmaları ve cepheden gelen çok sayıdaki ölü ve yaralı haberleri Kırımlılar arasında büyük bir huzursuzluğa sebep olmuştur (Kırımlı, 1996, s. 65). Türkler tarafından savaş günlerinde programı radikal milliyetçi olan "Hürriyet Partisi" kurulmuştur. Buna paralel olarak Kırım'da genç tatarlar harekete geçerek Rus idaresi tarafından gasp edilen topraklarının yeniden iade edilmesini istemişlerdir. Genç Tatarlar, Türk halkına, Ruslarla eşit muamele edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Genç Tatarlar ilk defa 1905'te Simferopol'de (Akmescit) açık bir gösteri düzenlemişlerdir (Devlet, 1999, s. 90). Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk müslümanlarının siyasi bir yapı etrafında birleşmek için ciddi adımlar ilk defa bu dönemde atılmıştır. Bu amaç çerçevesinde Nijniy Novgorod'da 28 Ağustos 1905'te Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi toplanmış ve başkanlığına da İsmail Gaspıralı seçilmiştir. Bu toplantıda müslümanlar arasında ortak siyasi ve sosyal hakların korunması için bir ittifakın kurulması fikri benimsenmiştir. 3 Aralık 1905'te da Akmescit'te Bütün Kırım Müslümanları Kongresi toplanmıştır. Kongreye Kırım Tatar toplumunun her tabakasından 700'ü aşkın delege katılmıştır. Kongrede ele alınan asıl konu topraksız köylülere toprak temini, vakıflar meselesi ve dini müesseselerin idaresinde reform yapılması olmuştur. 30 Ocak 1906'da yapılan İkinci Bütün Rus Müslümanları Kongresi St. Petersburg'da yapılmıştır. Bu kongreye katılan 108 delegeden 14'ü Kırım'dan gelmiştir. Kongre gündeminin temel konuları "İttifak'ı Müslimin" in programının hazırlanması ve işbirliği yapılacak Rus partisinin belirlenmesiydi. Kırım delegasyonundan bazıları Kadetlere, bazıları ise Oktyabristlere meyillilerdi. İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin kararlarını müzakere etmek amacıyla 7 Mart 1906'da Akmescit'te bütün Kırım çapında bir müslüman kongresi toplanmıştır. Kongreye yaklaşık 100 kişi katılmıştır. Kırım Kongresi İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin kararlarını kabul ederek yakındaki Duma seçimlerinde Kadet Partisi ile işbirliği yapmaya karar vermiştir.

Üçüncü Bütün Rusya Müslümanları Kongresi 29 Ağustos-3 Eylül 1906 tarihleri arasında Nijniy Novgorod'da yapılmıştır. Öncekilerden farklı olarak bu kongre için resmi izin alınabilmiştir. O güne kadar Rusya'da yapılan en geniş kongre olan bu kongreye imparatorluğun her yanından 800 delege katılmıştır. Kongre gündeminin birinci maddesi İttifak-ı Müslimin'in legal bir siyasi parti haline dönüştürülmesi meselesi olmuştur. Gaspıralı'nın itirazına rağmen Yusuf Akçura partileşmeyi savunmuştur. Bunun üzerine kongrede siyasi parti kurulması ve dini yönetimlerin ıslah edilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu kararlar Rus idaresini rahatsız etmiş ve Kırım Tatarlarının faaliyetlerinin kısıtlanması için Rus Hükümeti tarafından sıkı tedbirler alınmıştır (Kırımlı, 1996, s. 81). Rus idaresinin baskılarına rağmen Tatar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gaspıralı, Bahçesaray'ı Milli Hareketin merkezi olarak belirlemiştir. Genç Tatarların merkezi ise Karasubazar'dı. Genç Tatarlar, fikirlerini önce "uçkun" adlı broşürle daha sonra 1906'da Bahçesaray'da haftada iki defa çıkardıkları "Vatan Hadimi" adlı gazeteyle yaymaya çalışmışlardır (Devlet, 1999, s. 132). Gaspıralı'nın bu faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından da takdirle karşılanmıştır (BOA, Y. PRK.TKM. 50/45 (01.11.1907). 1908'de İstanbul'da Kırım Tatarlarının faaliyetleri sonucu Numan Çelebi Cihan önderliğinde "Kırım Talebe Cemiyeti" kurulmuştur. Bu cemiyetin üyeleri arasından bir grup 1909'da "Vatan" adlı gizli bir siyasi teşkilat kurmuştur. "Vatan Teşkilatı"nın üyeleri 1911-1912 yıllarında Rusya'da yeni bir ihtilal için şartların hazır olduğu kanaatine vararak fikirlerini halk arasında yaymak için harekete geçmişlerdir (Devlet, 1999: 132). Balkan Savaşları (1912-1913) Kırım'daki Müslümanlar arasında Osmanlı taraftarı duyguların ön plana çıkmasını sağlamıştır. Kırım Tatar heyeti Çar II. Nikolay'a başvurarak bu savaşta yaralı Osmanlı askerleri için yardım toplanması talebinde bulunmuştur. Böylece başlatılan ve bir anda bütün Kırım çapında büyük ilgi gören kampanya tam bir kitle hareketine dönüşmüştür. Bu durumdan endişelenen Rus yetkililer bir hafta olarak belirlenen kampanya süresini üç güne indirmiştir. Yardım kampanyasının yanı sıra Tatar gençleri gizlice Türkiye'ye giderek Osmanlı ordusuna katılmıştır (Kırımlı, 1996: 230). Dolayısıyla Ruslar her fırsatta Kırım Tatarları ile Anadolu Türklerinin dilde, fikirde ve işte birlik olmasını engellemeye çalışmıştır.

İsmail Gaspıralı'nın fikirleri Rusya Türklerinin uyanması ve milli olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1914'te Gaspıralı'nın ölümünden sonra 1918'e kadar Hasan Sabri Ayvaz öncülüğünde "Tercüman" çıkartılmaya devam etmiştir (Devlet, 1999, s. 55). Ancak Rusya, "Kırım Tatarlarının Ruslarla kaynaştırılması ve Ruslaştırılması" faaliyetine devam etmiştir. Bu amaçla 1918'e kadar Rus-Tatar okullarının sayısı 68'e ulaşmıştır (Kırımlı, 1996: 34). Bu okullarda Tatar çocuklarına Rus dil, din ve kültürü aşılanmaya çalışılmıştır.

### ***Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Kırım Tatarları***

Birinci Dünya Savaşı'nın 1914'te patlak vermesiyle Kırım Vatan Cemiyeti üyeleri arasında Rusya'da "inkılabın" artık çok yakın olduğu fikri uyanmaya başlamıştır. Kırım Tatarları federal esaslara göre yeniden kurulacak olan Rusya'da muhtariyet elde etme ümidine kapılmışlardır (Kırımlı, 1996, s. 251). Bu gelişmeler çerçevesinde İstanbul, Moskova, St. Petersburg ve Odesa'daki Kırım Tatar talebe temsilcileri

Kırım'da bir araya gelmiştir. Nihayetinde 1914 Eylül'ünde Akmescit'te Vatan Cemiyeti'nin ve diğer grupların liderlerinin katılımıyla gizli bir toplantı yapılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Rus İçişleri Bakanı Nikolay Alekseyeviç Maklakov yetkililere bir talimat göndererek Müslüman halk arasındaki Pan-İslamist ve Pan-Türkistlere karşı en kararlı ve kesin tedbirlerin alınması emrini vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Kırım Müftüsü Adil Mirza Karaşayskiy vatanın Avusturya-Macaristan ve Almanlara karşı savunulması için bütün halkın mücadeleye girişmesi gerektiğini bildirmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca Rus ordusundaki Kırım Tatar askerlerinin çoğu Kırım süvari alayında bir kısmı da piyade olarak savaşlarda yer almıştır. Gerek süvariler gerekse piyadeler savaş süresince batı cephesinde mücadele etmiş ve burada çoğunlukla Avusturya Macaristan ordularına karşı savaşmışlardır. Kırım Süvari Alayı Albay Sergey A. Drobyazgin'in kumandasında savaşlara katılmıştır. Kırım Süvari Alayı askerleri savaş boyunca kendilerine verilen görevi başarıyla yerine getirerek büyük fedakârlık sergilemişlerdir.

1915'te aralarında Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Rusya İmparatorluğu'ndan gelme bazı tanınmış mülteci Türk aydınlar Rusya'daki Tatarların haklarını müdafaa etmek için bir komite kurmuşlardır. Kırım'daki milliyetçiler ise daha ziyade mahalli konularla ilgilenmiş Rus yetkililerin dikkatini çekmeden teşkilatlarını genişletmeye çalışmışlardır. 1917 Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesine kadarki süreçte Vatan Cemiyeti, Kırım'ın şehir ve köylerinde teşkilatlanma çalışmalarını başarıyla sürdürmüştür.

Rusya'da 1917'de Bolşevik İhtilali başladığında Kırım'ın hemen her köyünde Vatan Cemiyeti ile bağlantılı en az bir inkılâpçı-milliyetçi hücre teşkil edilmiş durumdaydı. Mart 1917'de ihtilal çıkar çıkmaz mahalli hücreler zaman kaybetmeden harekete geçmiştir. 7 Nisan 1917'de Akmescit'te "Bütün Kırım Müslümanları Kongresi" toplanmıştır. Kongre başkanlığına kongrede hazır bulunmadığı halde Numan Çelebi Cihan'ı seçen Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi derhal yarımada'daki bütün Kırım Tatar işlerini üstlendiğini ilan etmiştir (Kırımlı, 1996: 251). Bu arada ihtilal sonucunda 20 Eylül 1917'de Bolşevikler Petersburg'da Sovyet yönetimini ele geçirmişlerdir. Bolşevikler kendilerine taraftar toplamak için her milletin hatta azınlıkların bile ayrılma haklarının olduğunu ve kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceklerini bildirmiştir. Bolşeviklerin bu tutumu Kırım Türklerini ümitlendirmiştir (Ülküsal, 1980: 167). Özellikle Bolşevik İhtilali'nin önderleri olan Lenin ile Stalin 1917'de Rusya'nın ve Doğu'nun bütün Müslüman emekçilerine hitaben yayımladığı bildiri (Saray, 2000, s. 7);

*"Ey Müslümanlar, Kırım Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın halkları, Rus Çarlarının zalimleri tarafından camileri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz. Bundan böyle sizin örf ve adetleriniz milli ve medeni bütün müesseseleriniz hür ve her türlü taarruzdan korunacaktır. Millî hayatınızı hür olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır."*

Bu bildiri üzerine milli ve kültürel haklarının korunacağı sözü alan Kırım Tatarları da her millet gibi kendi ananelerini yaşatmanın çabasına girmişlerdir. 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan Rus Müslümanları kongresinde Türk ülkelerinde olduğu gibi Kırım'da da ilkokullarda eğitimin, İsmail Gaspıralı'nın düşüncesine uygun olarak mahalli lehçe ile başlamasına fakat ortaokuldan itibaren ortak bir Türk edebî dil ile yapılmasına karar verilmiştir (Ülküsal, 1980, s. 151). Böylece Kırım Türkleri ile Türk dünyası arasındaki bağ güçlendirilmeye çalışılmıştır.

### **Kırım Halk Cumhuriyeti'nin Kurulması**

Rusya'da Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali'yle beraber Çarlık idaresinin nüfuzu kırılmaya başlamıştır (Semenov, 1952, s. 7). Bolşevik İhtilali'nin ilk aylarından itibaren gelişmeleri fırsat bilen Kırım Muhtariyet kararı alan Kırım Müslümanları Merkez İcra Komitesi, Kasım 1917'de Kırım'ın siyasi statüsünün milli esasa göre belirleneceğini ilan etmiştir. 20 yaş ve üstü kişilerin katılımıyla gerçekleşen seçimlerden sonra Kırım Tatar Milli Parlamentosu 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da toplanmıştır. Kurultaydaki toplam 78 sandalyeden 55'i Vatan Cemiyeti'nin siyasi çizgisini temsil eden Merkez Grubu'na mensuptu. Kurultay üyeleri tarafından seçilen ilk Kırım-Tatar Hükümeti'nde Numan Çelebi Cihan başkan, Cafer Seydahmet ise Harbiye Bakanı olmuştur (Kırımlı, 1996, s. 252) 26 Aralık 1917'de Cafer Seydahmet öncülüğünde Birinci Kırım Müslümanları Kurultayı'nı toplamıştır. Bu kurultayda alınan kararla Kırım Tatar Cumhuriyeti kurulmuştur (Çervonnaya, 2003, s. 10). Kırım Kurultayı, Kanuni Esasi'nin 16. maddesi ile bütün Türk Dünyası'nda ilk olarak "Kırım Halk Cumhuriyeti"ni kurarak "Kırım Kırımlıdır" prensibini belirlemiştir (Ülküsal, 1980, s. 177). Ancak bu gelişmeler Rus yetkilileri endişelendirmiş ve Sivastopol deniz üssünün kontrolünü elinde bulunduran Bolşevik Rus Karadeniz Filosu askerleri, Kırım Tatarlarına karşı bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamıştır. Bolşevik bahriyelerinin sayı ve silah bakımından üstünlüğü karşısında milli kuvvetlerin mağlup olması üzerine Ocak 1918'de Kırım Kurultay Hükümeti çökmüş ve Kırım Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. Çelebi Cihan da Bolşevikler tarafından yakalanarak idam edilmiştir (Kırımlı, 1996, s. 152). Kırım Türk Cumhuriyeti'nin 1918'de Bolşevikler



tarafından ortadan kaldırılmasıyla Kırım Türkleri için zor günler yeniden başlamıştır. Kırım'da kısa zamanda milliyetçi olarak bilinen aydın kesim tasfiye edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 36). Bolşeviklerin Kırım'ı işgalinden birkaç ay sonra Alman birlikleri Kırım'ın stratejik durumundan istifade etmek için buraya bir saldırı düzenlemişlerdir.

Alman orduları ile Kızıl Ordu birlikleri arasında 24 Nisan 1918'de Perekop'ta (Orkapı) yaşanan çatışmalardan sonra Kırım, Alman birliklerinin eline geçmiştir. Almanya burayı ele geçirdikten sonra Kırım'ın Ukrayna ile birleşmesine de onay vermiştir. 18 Mayıs 1918'de Kırım'da toplanan parlamento sekiz bakanlıktan oluşan bir hükümet kurmuştur. Başbakanlığa Cafer Seyidahmet, parlamento başkanlığına ise Abdülhakim Hilmi ve Hasan Sabri Ayvaz getirilmiştir. Artık Kırım halkı kendi kaderini belirlemeye karar vermiştir. Almanya Kırım'ın istiklalini tanıdığını Alman ordusunun Kırım'da asayişini sağlamak üzere gelip kurultayın çalışmalarına yardımcı olacağını bildirmiştir. Alman Dışişleri Bakanı Kühlmann, Kırım'da müstakil bir Türk devletinin kurulmasını destekleyerek burada Ukrayna ve Rusya'ya karşı Alman çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Alman askeri makamları 1918 Haziran'ında Kırım'da General Süleyman Sülkeviç Hükümeti'nin kurulmasına izin vermişlerdir (Ülküsal, 1980, s. 20). Haziran 1919'de ise Rusya'da Bolşeviklere karşı savaşan General Dinikin ve Baron Wrangel komutasındaki Beyazordu birlikleri Kırım'da idareyi ele geçirmiştir (Akiner, 1995, s. 80). Rus siyasi parti liderleri ve mahalli belediye temsilcileri Akmesic'te bir kongre düzenleyerek Kadet Partisi üyelerinden Solomon, Kırım'ın yeni hükümet başkanı olarak seçilmiştir. Solomon Hükümeti ve Tatar heyeti arasında olumlu bir sonuca varılamadığı için Tatarlar Kırım kabinesine girmeyi ve yönetim sorumluluğunu paylaşmayı reddetmişlerdir. Dinikin Türk-Tatarca ve Rusça çıkan Türk-Tatar gazetelerini kapatmış ve Tercüman Gazetesi'nin matbaasına da el koymuştur (Ülküsal, 1980, s.220). Dolayısıyla Tatarların basın-yayın hakkı ellerinden alınmıştır.

Böylece devam eden iki yıl boyunca Kırım, General Dinikin'in Beyaz orduları ve General Wrangel'in Kızıl ordu birlikleri arasında el değiştirmiştir. Nihayet Kasım 1920'de yarımada'yı ele geçiren Kızıl ordu, Kırım'da kesin olarak Sovyet idaresini kurmuştur (Kırımlı 1996, s. 252). Böylece Dinikin ordusu dağılmış ve Solomon Hükümeti düşmüştür. Kırım idaresinin başına da Macar asıllı komünist Bela Kuhn getirilmiştir. Zalim olan yeni idareci Kırım Türk-Tatarlarını şiddet, zulüm ve işkence ile korkutup sindirmeye başlamıştır (Ülküsal, 1980, s. 232). Kuhn, 70.000 Kırımlıyı kurşuna dizdirmiştir. Kırım Türklerine uygulanan siyaset karşısında Kırım Tatarları gerilla birlikleri kurarak Kırım dağlarında silahlı mücadeleye girişmişlerdir (Kırımlı, 1967, s. 49). Başka çaresi kalmayan Türk halkı artık nefsi müdafaya başlamıştır.

Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) anayasası çerçevesinde Komünist Merkezi İcra Komitesi'nin 18 Ekim 1921 tarihli ve Lenin imzalı kararı ile Muhtar Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Kırım Cumhuriyeti'nde Tatar dili de Rus dili ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmiştir. Meclisin işçi, köylü ve Kızıl ordu temsilcilerinden oluşmasına ve 50 üyeden oluşan Kırım Merkezi İcra Komitesi'ni seçmesine karar verilmiştir (Ülküsal, 1980, s. 232). Bu durumda Kırım Tatarları Sovyet şemsiyesi altında yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Bu zulme daha fazla dayanamayan birçok Kırım Tatarı da Anadolu'ya göç etmiştir (BCA, 272-0-0-12 47/86/3 (20.12.1925). Türkiye'de Osmanlı Devleti gibi Kırım Tatarlarına kapısını sonuna kadar açmıştır.

Sovyet yöneticilerinin Kırım Türklerine uygulamış olduğu topyekûn imha siyasetinin ikinci safhası 1921 Kasım'ında yaratılan suni kıtlıkla başlamış ve bu kıtlık 1922 Haziran'ına kadar devam etmiştir. Açlık sonucu Akyar (Sivastopol) nüfusunun %11'i, Bahçesaray nüfusunun ise %55'i hayatını kaybetmiştir. Bu kıtlık Kırım nüfusunun %21'inin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Ölenlerin %60'ı yani 60 bin kişisi Türk'tür. Bu kıtlıkta 50 bin kişi Kırım'ı terk etmiştir. Tamamen kasıtlı oluşturulan kıtlıkta Türkiye'nin buğday yardımı Rus idaresi tarafından yerine ulaştırılmamış, İtalyan Kızılhaç'ının yardımları da reddedilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 36). Yaşanan kıtlıktan dolayı Kırım'daki halkın mecburen göç etmesi, göç etmeyenlerin de açlıktan ölmesi için Rus idaresi tarafından yarımada'daki şartlar daha da zorlaştırılmıştır.

1924'te Lenin'in ölümüyle Stalin Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmiştir. Stalin göreve geldikten sonra çeşitli bahaneler ve uydurma suçlarla binlerce Kırım Türkü kitleler halinde sürgün edilmiştir. Bunun üzerine Kırım Tatarları Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'ye göç etmiştir. Göç edenlerin özel mülklerine de Slavlar ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Bu amaçla Kırım'da Yahudileri İskan Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurulmuştur. Kırım'a yerleştirilecek Yahudilere tahsis edilmek üzere Kırım'ın kuzey-doğusunda 1924 yılında 20.000 hektar toprak ayrılmıştır (Ülküsal, 1980, s. 298). Rus idaresi bu politikayla Kırım'daki nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.



Josef Stalin, Sovyetler Birliği'ndeki tüm azınlıkların asimile edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun için tüm Kafkasya ile beraber Kırım'daki Türk halklarını yok etmeye yönelik faaliyetlere girişilmiştir. Rusya'nın gelecekte Karadeniz'de Rusya ile Türkiye arasında yaşanabilecek bir savaşta Kırım Türklerinin Türkiye'nin yanında yer alabileceği düşüncesi Tatarlar üzerinde yürüttüğü politikada etkili olmuştur (Comins-Richmond , 2002, s. 872). Stalin döneminde yürütülen temizlik hareketinde Kırım Tatarları tasfiye edilmiştir. Nitekim 1927'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İcra Komitesi başkanı Veli İbrahimov da tutuklanarak idam edilmiştir (Caroe, 1983, s. 375). Kırım'da 1928'de Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin Rusya tarafından tasfiyesine karşı ayaklanan 3500 Kırımlıdan birçoğu tutuklanmış, bir kısmı da sürgün edilmiştir (Soljenitsyne, vd., 1997, s. 253). Kırım Tatarları zorla yerlerinden edilmiş her sürgünden sonra uygulandığı gibi onların yerine Rusların yanı sıra Ukraynalılar ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Bunun dışında her yıl Rus Karadeniz donanmasından ve ordudan terhis edilen çok sayıda asker ve subay Kırım'a yerleşmeye teşvik edilmiştir (Vozgrin , 2015, s. 415). Kırım'a gelen her yerleşimci bölgedeki Rus hegemonyasının birer temsilcisi olmuştur.

1929-1930 yıllarında Kırım'da yürütülen kolektifleştirme politikası sonucu zengin çiftlik sahibi yaklaşık 40.000 Kırım Türkü Ural ve Sibiry'a'daki işçi kamplarına çalıştırılmak üzere götürülmüştür. Bunların çoğu da sürgün sırasında hayatını kaybetmiştir. Kırım'da yürütülen kolektifleştirme politikası sonucunda Kırım Tatarları 1931 yılından 1933 yılına kadar devam eden ikinci bir açlığa mahkûm edilmiştir (Kırimal, 1962, s. 15). İnsanlar her yıl ortalama 150 gün kolhoz denen devlet çiftliklerinde devlet için çalışmak zorunda bırakılmıştır (Dyaçenko, 1955, s. 7). Tarım arazileri ve mülkleri zorla ellerinden alınan Kırım Tatarları Rus idaresi tarafından kendilerine reva görülen koşullarda yaşamaya mecbur bırakılmıştır.

Kırım'da kıtlık sonucunda yaşanan ölümler ve Rusya'nın uyguladığı sürgünler burada yaşayan Kırım Türklerinin nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece kritik bölgedeki demografik yapı Rusya'nın lehine dönüşmeye başlamıştır. Her ay onlarca, hatta yüzlerce Kırım aydınının idam edildiği bu uygulama 1936-1938 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. 17 Nisan 1938'de ise Tatarların büyük bir bölümü kurşuna dizilmiştir (Vozgrin, 2015, s. 415). Kırım İcra Komitesi Bakanı İlyas Turhan ve Halk Komiserleri heyeti Başkanı Sameddin de idam edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002: 36). Bu dönemde Kırım'da profesörler, doktorlar, öğretmenler, gazeteciler, yazarlar, şairler, artistler, ressamalar ve diğer halkın önde gelen aydınları tutuklanmış, sürgün edilmiş yada idam edilmiştir (Kırimal, 1967, s. 59). Bu gelişmeler çerçevesinde 1938'e kadar camiler ve Kuran kursları kapatılmış, vakıf malları devletleştirilmiş ve Müslüman din adamları sabotajcı, Alman ve Japon casusu olmakla suçlanarak tasfiye edilmiştir (Bennigsen, 1988, s. 69). Dolayısıyla Rus idaresi ortadan kaldırmak istediği kişileri suçlayıcı çeşitli bahaneler bulmuştur.

Kırım Tatarca'sı konuşan ve Arap harflerini kullanan Müslüman Kırım Halkı 1929'da Latin harfleri kullanmaya zorlanmış, 1938'de ise halka Latin harfleri yerine Kiril alfabesini kullanma zorunluluğu getirilmiştir (Akiner, 1995, s. 83). Kırım Türkleri üzerinde maddi-manevi bir imha siyaseti uygulanmıştır. Kırım'ın Rus işgali altında kaldığı yirmi yıl içinde (1921-1941) 160.000 ile 170.000 Kırım Türkü öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiştir. Kırimal'a göre bu sayı da Kırım Türklerinin yarısına tekabül etmektedir. 1941'de Rus-Alman harbi başlamadan önce Kırım Türklerinin düzeni bozulmuş, milli kültür, yazı ve din hürriyetleri ellerinden alınmıştır. Halkın önde gelenleri ortadan kaldırılmış, arazileri ellerinden alınarak özel mülkiyet hakkı kaldırılmıştır (Kırimal, 1962, s. 13). Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Rus-Alman çatışması da başlamıştır. Bu durum Kırım Tatarları için yeni bir dramın başlangıcı olmuştur.

### ***İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri***

Avrupa'da 1930'larda yayılma politikası güden Almanya bu planına Rusya, Karadeniz ve Kırım'ı da dahil etmiştir. Bu plan çerçevesinde 1939'da Polonya'ya saldıran Almanya İngiltere ve Rusya'yı karşısında bulmuştur (Ülküsal, 1980, s. 298). Rus sınırlarına dayanan Almanya Karadeniz hakimiyetini sağlayıp Kafkasya'yı elde edebilmek için Kırım'a hakim olması gerektiğini düşünmüştür. Hedefine ulaşmak için de 22 Haziran 1941'de Rusya'ya savaş açmıştır (Förster, 2005, s. 127). Buradaki Rus hava üslerinin ele geçirerek buradan gelebilecek olan tehdidi önlemeyi planlamıştır. Almanya Kırım'ı ele geçirerek buranın zirai potansiyelinden ve stratejik konumundan istifade etmeyi de planlamıştır. Bu amaçla Alman birlikleri 24 Eylül 1941'de Kırım'a saldırmıştır (Göring, 2021, s. 124). 16 Kasım 1941'de Kırım'ın Sivastopol bölgesine kadar olan kısmı Almanların eline geçmiştir (Manstein, 1962: 220). Alman orduları Moskova'ya yaklaşırken yüz binlerce Rus askerini esir almıştır. Alman Ordusu 31 Ekim 1941'de Orkapı'dan Kırım'a girmiş 2 Kasım'da ise Kırım'ın merkezi Akmescit'i (Simferopol) ele geçirmiştir (Ülküsal, 1980, s. 298). Kırım, 1941 yılı sonundan itibaren yaklaşık iki buçuk yıl Almanların kontrolünde kalmıştır (Simon, 1977, s. 19). Almanların Kırım'ı işgalinden kısa bir süre sonra Kırım'ın bütün şehirlerinde Kırım Tatar Komiteleri kurulmuştur (Musa, 1984, s. 28). Alman yetkililer Kırım'daki Tatarları Slavlara karşı ve Rus çetelerine



karşı bir müttefik kazanmak amacıyla desteklemiştir. Bu süreçten sonra Kırım Halkının %23'ünü teşkil eden Tatarlar, Rus ve Ukraynalılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu düşüncelerle Alman birlikleri Kırım'ı işgal ettikten sonra burada Tatarca ders veren ilkokullar yeniden açılmış, Tatarların "Azad Kırım" gazetesi ile "Ana Yurt" dergisini yayımlamalarına izin verilmiştir. Dini konularda Kırım Tatarlarına bir serbestlik sağlanarak Rusya tarafından daha önce kapatılan 50 kadar cami yeniden ibadete açılmıştır (Mühlen, 1984, s. 186). Almanlar bu süre zarfında Kırım Tatarlarının kültürel ve dini faaliyetlerde bulunmalarına da izin vermiştir. Kırım Türkleri Simferopol'de "Müslüman Komitesi"ni kurarak siyasi bir yapıya kavuşmuşlardır (Simon, 1977, s. 19). Bu süreçten sonra Kırım Tatarları Türk kelimesini kendi basın ve yayınlarında kullanmaya başlamıştır. Ancak Almanlar da Ruslardan farklı düşünmemiş Kırım Türklerinin kendilerine Tatar demelerini istemiştir. Türk kelimesinin basın ve yayında kullanımı yasaklanmıştır (Stambrowski, 1965, s. 38). Rusların Kırım Tatarlarını Türk dünyasından soyutlamak istediği gibi Almanlar da Kırım'ı işgal ettikten sonra aynı politikayı uygulamaya çalışmıştır.

Edige Mustafa Kırimal ve Müstecip Fazıl Ülküsal Aralık 1941'de Berlin'e giderek "Kırım Tatar Milli Temsilciliği"nin kuruluşunun altyapısını hazırlamışlardır. Bu iki Kırım Tatarı Alman yetkililerden esir kamplarındaki Kırım Tatarı esirlerin ayrı tutulmasını ve şartlarının iyileştirilmesini de talep etmişlerdir (Mühlen, 1984, s. 119; Ülküsal, 1980, s. 298). 1942 yılı başlarında Alman Doğu Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetleri Kırım'da bir kampanya başlatmıştır. Tatarlardan askere almak üzere gönüllü arayışına başlanmıştır. Savaşın başlarında Kırım'da yaklaşık 200.000 Tatar yaşamaktaydı ve bunların 10.000 kadarı Kızıl ordu tarafından askere alınmıştır. Ancak Alman ordusuna yaklaşık 20.000 kişi gönüllü olarak başvurmuştur. Bunların tamamı Ruslar için savaşmak istemeyen kişilerden oluşmuştur (Johnson, 2012: 36). Bu kişilerin pek çoğu ise Alman esir kamplarından kurtulmak için gönüllü birliklere katılmıştır (Simon, 1977, s. 19). Kırım'da Ruslara karşı Ocak 1942'de "Kırım Tatar Nefsi Müdafaa Bölükleri" kurulmuş ve kısa sürede sayıları dokuz bine ulaşmıştır (Mühlen, 1984, s. 186). 1942 ilkbaharında da 147. Kırım Tatar gönüllüleri taburu kurulmuştur (Musa, 1984, s. 28). Almanya Kırım halkını Rusya'ya karşı kullanarak Karadeniz ve Kafkasya hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Hüseyin Emir Erkilet de Türkiye'nin desteğiyle Kırım'daki Türk Tatar halkının haklarının korunması için Alman yetkililerle temasa geçmiştir (Dokumentı Ministerctva İnostrannih Del Germanii II, 1946, s. 51).

Kırım Tatarları başlangıçta Almanları, kendilerini Komünist rejimden kurtaracak özgürlükçüler olarak gördüğünden Alman birlikleri Kırım'da sıcak karşılanmıştır. Alman Eric Koch, Ukrayna ve Kırım'da ele geçirilen bölgelerin valiliğine getirildikten sonra "Özgür Ukrayna diye bir şey yoktur. Amacımız Ukraynalıların Almanya için çalışmasını sağlamaktır" diyerek Ruslardan farklı düşünmediklerini açıkça ifade etmiştir. Bölgede Rusya tarafından kurulan Kolhozlar (Rus Devlet Çiftlikleri) Alman işgaliyle birlikte bu kez Alman çıkarlarına hizmet eden yapılara dönüştürülmüştür. Kırım'daki Sağlıklı erkekler ve kadınlar toplanıp Alman fabrikalarında ve madenlerde çalıştırılmak üzere zorla göç ettirilmiştir. Buna itiraz edenler ibret olsun diye halkın gözü önünde idam edilmiştir. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan milyonlarca insan askere alınmış, fabrikalarda zorla çalıştırılmış yada kendileriyle işbirliği yapmak zorunda bırakılmıştır (Hosking , 2011, s. 687). Bu uygulamalarla Kırım Tatarları hakkında Almanların Ruslardan farklı düşünmediği açıkça görülmüştür.

Hitler'in 41 nolu emrinden sonra Alman birliklerinin Kafkasya yolunda yapması gereken en önemli hedeflerden biri de Kırım ve Kerç Yarımadası'nı Ruslardan tamamen temizleyerek Sivastopol'u olmuştur. Almanlar, Doğu Karadeniz kıyılarının ve Kafkasya'nın giriş kapısı olan Kerç'e büyük önem vermiştir (Carell, 1973, s. 237). 4 Temmuz 1942'de Sivastopol'un düşmesinden sonra bütün yarımada Alman birliklerinin eline geçmiştir (Shtemenko, 1971, s. 59). Almanların ilerleyişi karşısında Rus memur ve askerleri Kırım'ı terk ederek gerilere doğru çekilmişlerdir. Özel olarak düzenlenmiş NKVD birlikleri çekilme esnasında kurumları, fabrika ve diğer iş yerlerini tahrip etmişlerdir. Ayrıca değirmenler, silolar ve tahıl ambarları ateşe verilmiştir. Binlerce büyükbaş hayvan da Kafkasya'ya sevk edilmiştir. Yüklemeye yetiştirilemeyen hayvanlar ise Kerç boyunda denizde boğulmuş ya da limanlarda açlıktan telef olmuştur. Böylece, Stalin'in emriyle yapılan bu uygulama sonucu terk edilen topraklarda yiyecek ve yakacak adına hiçbir şey bırakılmamıştır.

Rus birlikleri Kırım'ı terk etmeden önce hapishanelerdeki on binlerce tutsaktan yalnız cinayet suçundan tutuklananlar serbest bırakılmış geri kalan siyasi suçlular ise NKVD birlikleri tarafından kurşuna dizilmiştir. Simferopol'ün işgalinden sonra NKVD binasının zemin katında yüzlerce kişi kafalarına kurşun sıkılmak suretiyle öldürülmüş halde bulunmuştur (Musa, 1984, s. 27). Alman yetkililer, Kırım'ı ve Karadeniz'i tamamen ele geçirdikten sonra bölgenin Almanlaştırılması için Kırım Tatarlarının diğer bölgelere gönderilmesi fikrini düşünmeye başlamışlardır. Bu uygulamanın büyük zorluklara yol açabilecek olması ve Türklerin Almanlara karşı cephe alma ihtimalinden dolayı bu plandan vazgeçilmiştir. Almanlar tarafından Ukrayna bölgesiyle birlikte Kırım'ın yönetilmesi için Gaulaeiter Frauenfeld'in

başkanlığında bir komiserlik oluşturulmuştur (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944: SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, 2003, s. 211.) Alman Dışişleri Bakanlığı'nın izniyle Ocak 1943'te Berlin'de Kırım Tatarları Temsilciliği kurulmuştur (Mühlen, 1984, s. 125). 1944'ün sonlarına doğru Almanya'da Kırım Tatar Milli Komitesi'nin kurulması ile ilgili planlar yapılmaya başlanmıştır. Kırım Tatarları kendilerini ifade edebilmek için ilk defa Berlin'de Kasım 1944'te "Kırım" adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Mühlen, 1984, s. 127).

Alman birlikleri 1943'te Stalingrad yenilgisinden sonra Kafkasya'dan çekilmiş 18 Mayıs 1944'te de Kırım tamamen Rus birliklerinin eline geçmiştir (Shtemenko, 1971, s. 240). Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle Almanya Kırım sahillerindeki birliklerini gemilerle tahliye etmeye çalışmıştır (BCA, 30-10-0-0 232/563/20 (06.07.1944). Rus Yetkilileri tarafından 11 Mayıs 1944'te çıkarılan bir emirle Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kırım Tatarlarının sürgün edilmesine karar verilmiştir (Yunusov, 2002, s. 882). Kırım Tatarlarının 18-19 Mayıs 1944 gecesi evlerinden çıkarak toplanmaları için 15 dakika süre verilmiştir. Bu süre zarfında götürebilecekleri kadar eşyalarını yanlarına almalarına izin verilmiştir. K. E. Vorosilov'un genel idaresi altında Kızıl ordu birlikleri yardımıyla General Serov'un komutasındaki KGB silahlı kuvvetleri tarafından yapılan bu uygulamada birçoğu yanlarına yiyecek alacak vakit dahi bulamamıştır. Her 3-5 bin Türk'e bir alay asker sevk edilmiş ve bu kişiler Amerika'dan alınan kamyonlarla taşınmıştır. Bu uygulamayla sürgün edilen kadın, çocuk, yaşlı, hasta ve engellilerin bir kısmı Kuzey Ural, Yakutistan, Birobican, Krasnoyar, Kazakistan ve Kırgızistan'a büyük bir kısmı ise Özbekistan'a götürülmüştür. Kırım'da Hayrullah'ın komutası altında İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı savaşan birlik dahi sadece Türk olduklarından dolayı diğer sürgün edilenlerle aynı uygulamaya tabi tutulmuştur (Devletşin, 1981, s. 528). Böylece sürgün edilen Kırım Tatarı'nın sayısı 183.155'i bulmuştur (Yunusov, 2002, s. 882). Bu sürgünde yük vagonlarına tıka basa doldurulan insanların yolculuğu Özbekistan'a 11 gün; Kazakistan'a ve diğer bölgelere ise yaklaşık bir ay sürmüştür. Sürgün edilenlerin Kırım Türklerinin %46'sı ya yolculuk sırasında yada gittikleri yerlerdeki olumsuz yaşam koşullarından dolayı hayatını kaybetmiştir (Grigorenko, 1987, s.7). Geriye kalanlar da Sibiry'a'nın Tundralarında Orta Asya'nın çöllerinde yada Urallarda olumsuz iklim, çevre koşullarının ve devlet terörünün kurbanı olmaktan kurtulamamışlardır (Hablemitoğlu, 2002, 9). Kırım Türkleri, Kırım'dan sürüldükten sonra geride kalan evleri yıkılmış, mezarları tahrip edilmiş, Türkçe ile yazılan ve basılan eserler yakılmıştır. Tarihi yapı ve anıtlar yıkılmış, camiler soyulmuş ve bütün değerli eşyalar yağmalanmıştır. Bu sürgün sonrası Kırım'a diğer halklar özellikle Slavlar yerleştirilmiştir (Devletşin, 1981, s. 528). Bu iskan politikasında özellikle Slavların kullanılması Rusya'nın Kırım dolayısıyla Karadeniz konusunda engin planlar yaptığını açıkça göstermektedir.

Almanların Kırımlı esirlerden oluşturduğu 147. Tatar taburu 1944'te Alman birlikleriyle beraber geri çekilerek Macaristan ve Slovakya'daki savaşlara katılmıştır. Bu taburdan başka birçok Tatar taburu oluşturulmuştur. Bu Tatar taburları Kerç'te ve Kafkasya'daki savaşlara da katılmıştır (Musa, 1984, s. 28). Ancak Almanlarla işbirliği yapanlar sadece Kırım Türkleri ve sürülen diğer halklar değildi. Almanları, Ukraynalılar, Belaruslar hatta bazı Slav toplulukları dahi sempati ile karşılamışlardır. Vlasov ordusunda Bolşevikler aleyhine çarpışan onbinlerce Slav, Alman fabrikalarında gönüllü olarak yüzbinlerce Rus çalışmıştır. Neden onlar ve aileleri Sibiry'a'ya gönderilmemiş de Kırım Tatarları ve Kafkas halkları hedef olarak seçilmiştir? Elbette bunun tek bir cevabı vardı. O da bölgeyi Türklerden ve Müslümanlardan temizlemektir (Hablemitoğlu, 2002, s. 75). Rusya yarımada'yı Türklerden temizleyerek bölgede Slav çoğunluğunu sağlayıp Rus nüfuzunu hakim kılmak istemiştir. Böylece Karadeniz'de daha güçlü bir Rus donanması inşa edebileceğini düşünmüştür.

### ***İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Kırım Tatarları***

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümüyle Sovyetler birliğinde başlayan değişim Kremlin'in Ukrayna ve Kırım'a bakışını da değiştirmiştir. Kruşçev, 1954'te Kırım yarımadasını Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayırarak ve Kırım'a özerk cumhuriyet statüsü vererek burayı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlamıştır (Bilener, 2004, s. 317). Kruşçev, 28 Nisan 1956 tarihli bir kararname ile Kızıl ordu ve partizanlarla beraber savaşmış olanlar için çıkarılan yasakların kaldırıldığını açıklamıştır. Fakat aynı kararname ile sürgün sırasında müsadere edilen malların geri verilmeyeceği ve kimsenin Kırım'a dönemeyeceği belirtilmiştir. Ancak Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği içinde Kırım hariç istedikleri yere serbestçe yerleşebilecek ve Kırım'ı serbestçe ziyaret etme hakkına sahip olacaktı. Ancak geri verilen bu haklar Kırım Türkleri için yeterli değildi. Kırım Türkleri bu haklarını savunmaktan asla vazgeçmemiştir. Kırım Türkleri haklarını savunmak için 1964'te Moskova'da merkezi bir dernek kurarak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Yaşadıkları bölge halkı tarafından seçilip Moskova'ya gönderilen dernek üyeleri Kırım Türklerinin haklarını savunmuşlardır. Fakat Kırım Türklerinin yaptığı her hak arama çabası Rusya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim Kırımlı mühendis Ömer Bayoğlu milli faaliyette bulunmakla



ve anti-sosyalist propandaya katılmakla suçlanarak 29 Ağustos 1968'de Novorosiysk şehrinde tutuklanmıştır. Bayoğlu 29 Nisan 1969'da Akmescit şehrinde yargılanarak iki yıl hapse mahkûm edilmiştir. Kırım Türkleri de bu olayı Moskova'da düzenledikleri mitingle protesto etmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 147). Rusya hiçbir dönemde Kırım Türklerinin milli faaliyet yürütmesine tahammül edememiştir.

Her geçen süreçte Ukrayna-Kırım-Rusya Federasyonu arasında dış politikada ciddi sorunlar yaşanmıştır. Rus parlamentosunda Karadeniz Filosunun bulunduğu Kırım'ın Rusya'ya dahil olması konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır (Turan, 2004, s. 368). Rusya'nın dar anlamda Kırım'daki geniş anlamda ise Karadeniz'deki yayılmacı politikası Ukrayna'yı yeni arayışlara itmiştir. Bu çerçevede Ukrayna gittikçe Rusya'dan ziyade Avrupa'ya yaklaşmaya başlamış ve 16 Mart 1990'da bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır (Bilener, 2004, s. 317). Kırım da Ukrayna sınırları içinde kalmıştır.

### ***Sovyetler Birliği'nin (SSCB) Sona Ermesi ve Kırım Sorunu***

8 Aralık 1991'de yapılan Minsk Zirvesi'nde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları Sovyetler Birliği'nin sona erdiğini ilan etmişlerdir. Bu dağılma sürecinin tamamen resmîyet kazanması Almatı bildirisıyla gerçekleşmiştir. Bunun ardından Gorbaçov 25 Aralık 1991'de SSCB Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmiştir (Erişen, 2004, s. 173). Kırım Devleti'ne özerklik tanınması için Şubat 1992'de oylama yapılmıştır. Ancak bu karar iki hafta sonra bildiriyle iptal edilmiştir. Rusya, Kırım'ın özerklik elde ederek batıya ve Türkiye'ye yaklaşmasından endişe duymuştur. Kırım'ı Karadeniz'e çıkış kapısı olarak gören Rusya buradaki nüfuzunu kaybetmek istememiştir. Rusya'nın Ukrayna dolayısıyla Kırım üzerindeki bu politikalarından Avrupa ve Amerika rahatsızlık duymuştur (Turan: 2004, s. 368).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırım'ı da içinde bulunduran Ukrayna'nın hem Türkiye, Avrupa ve Amerika ile siyasi ve ticari ilişkiler içerisine girmesi Rusya'yı kaygılandırmıştır. Ukrayna her ne kadar Rusya'dan bağımsız hareket etmek istese de Rusya'ya ödemekle yükümlü olduğu borçlar yüzünden kendini sürekli bu ülkeye muhtaç hissetmiştir (Erişen, 2004, s. 192). Ancak Rusya'nın her geçen gün Kırım üzerinde daha fazla nüfuz elde etmeye çalışması başta Ukrayna'yı olmak üzere Türkiye, Avrupa ve Amerika'yı kaygılandırmaya başlamıştır. Bu durumda Ukrayna her geçen gün Rusya'nın güdümünden çıkarak Batı eksenine kaymaya başlamıştır.

### ***Karadeniz Filosu ve Kırım Sorunu***

Kırım Nisan 1993'te kendi anayasasını hazırlayıp başkanını seçerek Ukrayna Devleti içinde özerk yapıya kavuşmuştur. 1994 Ocak seçimlerinde başkanlığı Rusya ile daha yakın işbirliği ve Ukrayna'dan bağımsızlık için bir referandum arayışına girebileceği vadinde bulunan Yuri Meşkov kazanmıştır. Bu durum Karadeniz Filosu'nun kontrolü ve Kırım'ın gerçek statüsü konusunda Kiev ile Moskova arasında çekişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki ortak değerlerin yeni devletlere paylaşılması evresi başlamıştır. Bu sorunun önemli bir kısmını Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında Kırım'ın statüsünün ve "Karadeniz Filosu"nun bulunduğu Sivastopol'un geleceğinin nasıl sonuçlanacağı meselesiydi. Karadeniz Filosu sorunu üç ana başlık altında ele alınmıştır: Savaş gemilerinin Rus Karadeniz filosu ve Ukrayna deniz kuvvetlerine paylaşılması, Sivastopol'daki Rus askeri üssünün statüsü ve Kırım'ın egemenliği sorunuydu. 1992-1997 yılları arasındaki yapılan görüşmeler sonucunda 28 Mayıs 1997'de Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ile Rusya Federasyonu Başkanı Viktor Çernomirdin arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya Sivastopol'daki limanları yirmi yıllığına kiralamış ve kira bedelinin Ukrayna'nın Rusya'ya olan borcundan düşülmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda bu anlaşmayla Kırım'ın Ukrayna'nın kalimiyetinde bir bölge olduğu kabul edilmiştir (Turan, 2004, s. 380). Karadeniz Donanması'nın %82'si Rusya'nın, %18'i Ukrayna'nın olacaktır. Böylece Rusya Karadeniz'de donanma üstünlüğünü elde etmiştir (Alkan, 2006, s. 106). Bu anlaşmayla Rusya Sivastopol ve çevresini 20 yıllığına yıllık 97.75 milyon dolar karşılığında Ukrayna'dan kiralayacaktı. Rusya da Ukrayna'ya nükleer silahların nakli için 200 milyon dolarlık kredi açacaktı. Ukrayna kendi donanmasının Rus Karadeniz Filosu ile stratejik tatbikatlarda yer almasını kabul etmiştir (Büyükkancı, 2004, s. 423). Dolayısıyla Rusya Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları ve bu ülkeye sağladığı kredileri bahane ederek Kırım'daki nüfuzundan vazgeçmek istememiştir.

Rusya, Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları dayanak olarak kabul ederek Kırım'da askeri varlığını koruma, Karadeniz'de bölge ülkelerine ve batıya karşı donanmasını güçlendirme çabasında olmuştur. Rusya bu bağlamda 2000 yılında yeni nesil korvetlerin inşasına başlamıştır. Bu korvetlerden 4 tanesini de 2010 yılına kadar inşa edecektir. Rusya Kırım'daki askeri üslerinde yeni donanmalar inşa ederken Ukrayna'da ise Rus milliyetçiliğini artırmaya çalışmıştır. Ukrayna'nın doğusu daha çok Rusya'ya sempati duyarken Batı Ukrayna daha ziyade batı sempatanıydı. Bu yüzden 2004 seçimlerinde Moskova yanlıları Viktor

Yanukovych'i desteklerken ülkenin batı kısmı ise Viktor Yushchenko'yu desteklemişlerdir. Seçimi batı yanlılarının desteklediği Yushchenko kazanmıştır. 22 Şubat 2005'te Brüksel'de bir araya gelen NATO üyesi ülkelerin liderleri ile görüşen ve zirvede de konuşma yapan Yushchenko nihai hedeflerinin Avrupa ve NATO'ya entegrasyon olduğunu ifade etmiştir (Alkan, 2006, s. 124). Bu gelişmeler Rusya'yı rahatsız etmiş ve Kırım konusundaki politikasına hız vermesine yol açmıştır.

Yüzyıllardır Rusya'nın Kırım'ı Moskova'ya bağlama politikası özellikle yarımada'nın nüfusunun Moskova yanlı bir düşünce yapısına sahip olacak şekilde düzenlenmesiyle mümkün olacağı düşünülmüştür. Bu düşünce çerçevesinde gerek Çarlık gerekse Sovyet Rusya döneminde Kırım nüfusu üzerinde sistematik planlar yapılmıştır. Bu plan çerçevesinde yarımada'nın asli unsuru olan ve bir zamanlar bölgede çoğunlukta bulunan Tatarlar, Rus iktidarları tarafından ya toplu olarak sürgüne gönderilmiş ya da kendilerine uygulanan baskı politikası sonucu göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Böylece Türklerden boşalan yerlere de Moskova yanlı Slavlar yerleştirilmiştir. Yüzyıllardır ortaya konulan bu uygulamalarla Kırım'ın nüfus grafiği Moskova lehine değiştirilmeye çalışılmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla bu ülkenin sınırları içinde kalan Kırım'da Rus nüfuzu devam etmiştir. Kırım'ın Karadeniz'e çıkacak bir liman ve Ukrayna karasına bağlanan bir kapı olmasından dolayı Rusya buradan vazgeçmek istetmemiştir. Yarımada'daki nüfuzun kendi lehine döndüğünü düşünen Rusya 16 Mart 2014'te burada bir halk oylaması yaptığını Kırım Özerk Yönetimi'nin Rusya'ya bağlanma kararı aldığı ileri sürerek buradaki siyasi ve askeri nüfuzunu artırma kararı almıştır (Çiçek ve Ağır, 2015, s. 30). Kırım'ın yanı sıra doğu Ukrayna'da da nüfuzunu artırma çabası içinde olan Rusya, Kiev yönetiminin NATO ve Avrupa Birliği taraftarı tutum içinde olduğunu batılı ittifakların Ukrayna'yı da yanlarına çekerek Rusya'yı kuşatmaya çalıştıklarını ileri sürerek 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırmıştır.

## Sonuç

Rusya her Kırım işgalinde Türkleri İslam dininden çıkarıp onlara Hıristiyanlığı kabul ettirmeye çalışmıştır. Amacına ulaşmak için Tatarlara eziyet etmiş, cezalar vermiş ve onları birçok haktan yoksun bırakmıştır. Hıristiyanlığı kabul edenlere hak ve imtiyaz vererek İslam dininden dönmelerini sağlamaya çalışmıştır. Rusya bu yolla Kırım Tatarlarına kendi dinini, tarihini, dilini geleneklerini ve kültürünü unutturarak milli suçurlarını kaybetmelerini sağlamaya çalışmıştır. Türklerin Kırım'da okul açtırmaları her fırsatta engellenmeye çalışılmış mevcut olan okullar da baskı altına alınmıştır. Türklerin basın işlerine yasaklar getirilerek kültürel hafızanın canlı tutulması engellenmeye çalışılmıştır (Ülküsal, 1980, s. 253).

Rusların yürüttüğü propagandalar çerçevesinde bugün Kırım Türklerinin egemenlik haklarının kullanabilecekleri bir ulus devleti yoktur. 1783'ten itibaren Rus işgalindeki Kırım, Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu'nun 19 Şubat 1954'te aldığı karar üzerine Rusya Federasyonu'ndan çıkarılarak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne hediye edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002, s. 11). Oysa Kırım halkı her dönemde bağımsız ve hür yaşama taraftarı olmuştur. Nitekim İkinci Dünya savaşı sürecinde Kırım halkının ortalama %64'lük kısmının Sovyet Rusya karşıtı olduğu düşünüldüğünde Kırım halkının yabancı istilalardan kurtulmak istediğini açıkça göstermektedir (Karov, 1954, s. 12).

Günümüzde Kırım'da nüfusun %9'unu oluşturan 270 binden fazla Tatar yaşamaktadır. Bunların sadece 16 bini toprak dağıtımından yararlanabilmiştir. Üstelik 1990 da çıkarılan bir yasa ile tekrar atalarının toprakları olan Kırım'a dönen Tatarların yarısından fazlası, henüz vatandaşlık kazanamamıştır. Bu durumda bu kişiler 1998 Parlamento ve 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendi vatanlarında oy dahi kullanamamışlardır (Bilener, 2004, s. 330).

2000'li yıllarda Ukrayna'nın Rusya'dan ziyade batıya yani Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya yaklaşması Rusya'nın Kırım politikasına ağırlık vermesine yol açmıştır. Rusya Kırım konusundaki faaliyetlerine hız vererek tek taraflı bir şekilde 17 Mart 2014'te Kırım'ın Ukrayna'dan bağımsızlığını tanımıştır (Parvda, 2014a). Rusya'nın bu tutumuna Ukrayna büyük tepki göstermiştir. Bunun üzerine Rusya, Ukrayna'nın kendisine 20 milyar dolar borcu olduğunu dolayısıyla Rusya'nın Kırım kararına ses çıkarmaması gerektiğini bildirmiştir (Pravda, 2014b). 2000'li yıllara girildiğinde NATO'nun Ukrayna ile yakınlaşması her geçen gün daha da artmıştır. 2018'de Ukrayna devlet başkanlığına gelen Volodimir Oleksandroviç Zelenski ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasındaki ipler gerilmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Putin, Zelenski'yi Sovyet doktrininden uzaklaşıp batıya yaklaşarak batının Rusya'yı çevrelemesine çanak tutmakla suçlamıştır (Pravda, 2022b). Rusya görünürde, batı destekçisi Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi ortadan kaldırmak için 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırdığını açıklamıştır (Pravda, 2022a). 24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açtığı Ukrayna yetkilileri tarafından da doğrulanmıştır (Kyivpost, 2022). Bunun üzerine NATO bünyesindeki Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı Ukrayna'ya silah yardımıyla bulunmaya başlamışlardır (Nytimes, 1022). Bu arada Ukrayna, bugünkü Rusya'nın, Çarlık Rusya'sının



yaptığı gibi Ukrayna'yı Moskova'nın yararına sömürülen bir bölge duruna getirmek istediğini ifade etmiştir.

Rusya, asıl hedefinin Ukrayna Hükümeti olduğunu söylese de asıl hedefi Ukrayna'yı tam ortadan doğu-batı olmak üzere ikiye bölen Dinyeper Nehri'ni ve bu nehrin doğusunu Rusya'nın kontrolü altına almaktır. Çünkü hedefteki bu bölgeler Sovyet Rusya'nın en önemli sanayi tesislerinin ve tarım arazilerinin olduğu bölgedir. Rusya'ya göre Kırım, Çarlık, Sovyet ve günümüz Rusya'sının sıcak denizlere inmesi için çevresinde doğal limanların bulunduğu Karadeniz'in kuzeyindeki önemli stratejik bir bölgedir. Dinyeper'in Karadeniz'e döküldüğü yerin doğusunda bulunan Kırım, Rusya için siyasi, askeri ve ekonomik açıdan vazgeçilmez bir bölge olarak görülmektedir. Dolayısıyla Rusya, doğu Ukrayna'yı kontrol altına almadan Kırım'ı elde tutamayacağını düşünmektedir. Kırım'ın doğal bir liman, Akdeniz iklimine benzer iklime sahip ve turizm potansiyeli yüksek bir yer olması Rusya'nın buradan vazgeçmek istememesinin en önemli sebeplerindendir (Alkan, 2006: 126). Ukrayna'nın Karadeniz ile bağlantısının kesilmesi de Rusya için gerçekleştirilmesi gereken bir hedef olarak görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonunda yenedünya düzeninin nasıl olacağıyla ilgili kararlar da Kırım sınırları içinde bulunan Yalta'da alınmıştır. Bu durum Kırım'ın dünya siyasetindeki etkisini de artırmaktadır (Dukes, 1994, s. 287). Devletlerin algılar üzerinden de kitleleri etkileme ve yönlendirme siyasetlerinin olduğu düşünüldüğünde Kırım'ın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Kırım meselesi için de Türkiye'yi yakından ilgilendiren en önemli konu Kırım Tatarlarıdır. Kırım'daki nüfusun %12'lik kısmına sahip olan Kırım Tatarları, Slavlardan sonra Kırım siyasetine aktif olarak katılan tek unsurdur ve Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Kırım'ın Ukrayna ile bütünleşmesi taraftarıdır. Rusya Kırım Tatarlarına Ukrayna ve Türkiye sempaticisi olarak bakarken Ukrayna da bu halka Rusya ve Türkiye sempaticisi gözüyle bakmaktadır. Hem Rusya hem de Ukrayna Kırım'da yaşayan Tatarlara bir gün Türkiye'ye katılma istekleri olabileceği düşüncesi çerçevesinde şüpheyle bakmaktadır. Ancak Kırım Tatarları siyasi, dini, ekonomik ve kültürel özgürlükler çerçevesinde yaşamlarına izin verildiği müddetçe bağlı buldukları devlete aidiyet bağıyla bağlı olduklarını her defasında dile getirmişlerdir.

Türkiye'nin burada önem verdiği en büyük konu Kırım'daki Tatar Türklerinin diğer milletlerin sahip olduğu siyasi sosyal ve kültürel haklardan mahrum bırakılmaması meselesidir. Bu hakların korunması ancak Gaspıralı İsmail Bey'in ifade ettiği gibi "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ile mümkün olabilir (Hablemitoğlu, 2002, s. 244). Gaspıralı İsmail Bey'in bu fikrinin yaşatılması ve hayata geçirilmesi Türk dünyasında siyasi, askeri, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerin temel taşı olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Sonuç olarak bu çalışmada Kırım'ın jeopolitik öneminin ve burayı yüzyıllardır yurt edinen Kırım Türklerinin (Tatarlarının) tarihsel sürecinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Kırım'ın jeopolitik öneminden dolayı burayı işgal etmek isteyen devletlerin birbirlerine karşı verdikleri mücadelede Kırım Tatarlarının yaşadığı sıkıntılar aktarılmaya çalışılmıştır.

## Kaynakça

### Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA, 30-10-0-0 232/563/20 (06.07.1944).

BCA, 272-0-0-12 47/86/3 (20.12.1925).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA, HR.SYS. 2453/37 (25.05.1918).

BOA, HSDHADB. 8/26 (27.09.1913).

BOA, Y. PRK.TKM. 50/45 (01.11.1907).

BOA, HR.SFR.3 16/16 (30.06.1854).

BOA, TS.MA.d 7014 (02.03.1775).

### Tetkik Eserler

Akiner, S. (1995). *Sovyet Müslümanları*. Mutu, A. ve Buzpınar, T. (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Alkan, A. (2006). *21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Ayverdi, S. (2004). *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Baczkowski, W. (1947). *Towards an Understanding of Russia*. Jerusalem: Hamadpis Liphshitz Press
- Baharççek, A. ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.
- Başer, A. (2010). Kırım'da Rus Kolonizasyonu 1783-1850. *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (24), 29-42.
- Bennigsen, A. (1988). Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası. Kurat, Y. T. (Çev.). Wimbush, S. E. (Haz.). *Stratejik Açidan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*. (Ss. 303-325). Ankara: Forum Yayınları.
- Bilener, T. (2004). Ulusal Devlet Olma Sürecinde Ukrayna. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 311-343). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Bınark, İ. (1992). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*. (Ss. 197-207). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Büyükakıncı, E. (2004). Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 401-437). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Carell, P. (1973). *Barbarossa Harekatı:1941-1945 Alman Sovyet Savaşı*. Erentok, H. (Çev.). İstanbul: Sinan Yayınları.
- Caroe, S. A. (1983). *Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Milletler*. Yüksel, Z. (Çev.). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Comins-Richmond, W. (2002). Sovyetlerin Türk Halklarını Sürgün Etmesi. Yükselci, E. (Çev.). *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 18, 872-876.
- Çervonnaya, C. M. (2003). *Kagda Yeşelonı sı Deportirovannımı Narodami Şli na Boctok*. Simferepol: İzdatelstva Odjak.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Devletşin, T. (1981). *Sovyet Tataristan'ı*. Emircan, M. (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dokumentı Ministerctva İnostrannih Del Germanii II*. (1946). Arhivnoe Uprablenie Ministerctva İnostrannih Del Soyuzu CCCP.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1841 Londra Sözleşmesi'ne Kadar Boğazlar Meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 24-30.
- Dukes, P. (1994). *A History of Russia: Medieval, Modern, Contemporary*. London: Macmillan Press.
- Dyaçenko, C. (1955). *Pa Vaprosam Organizatsii Kolhozov V CCCP*. Yünhen: İstitut Po İzuçeçenniyu i Kulturu CCCP.
- Erişen, C. (2004). Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler. Büyükakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*. (Ss. 165-195). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Förster, J. (2005). The German Military's Image of Russia. *Russia: War, Peace and Diplomacy*. Erickson L. and Erickson M (ed.). London: Orion Publishing, 117-129.
- Genç, Y. İ. Yıldırım H. O. ve Demirbaş, U. (1992). *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri*. No:3. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Goldstfin, M. (1977). Sovyet Hakaretine Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Milli Kültürü. *Birlik*. 1, 513-531.
- Grigorenko, P. (1987). Kırım Tatarlarının Kırım'dan Sürülmesi ve Sonuçları. Aydoğan, E. (Çev.). *Emel*. 160, 4-10.
- Göring, H. (2001). İkinci Dünya Savaşı'na Nasıl Başladık? Nasıl İdare Ettik, Niçin Kaybettik? II. Ulus, İ. (Çev.). *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 56, 120-128.



- Hablemitoğlu, N. (2002). *Kırım'da Türk Soykırımı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Acar, K. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hülagü, M. (2012). Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Türk-Rus İlişkilerindeki Yeri (1441-1783). *Belleten*, 276, 12-17.
- İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar 1939-1944: SSCB Dışişleri Bakanlığı. (2003). Güngören, F. (Haz.). Konyar, L. ve Uğurlu, N. (Çev.). *Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- İnalçık, H. (1948). Osmanlı Rus Rekabeti'nin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569). *Belleten*, 46, 349-402.
- Johnson, L. (2012). Münih'te Bir Cami: Naziler. Ataman, S. (Çev.). *CIA ve Müslüman Kardeşlerin Batıdaki Doğuşu*. İstanbul: Mikado Yayınları.
- Karov, D. (1954). *Partizanskoe Dvijennie v CCCP*. Yunhen: İstitut İzüçenyıy İstorii i Kultury CCCP.
- Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi. OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 23(23), 149-194.
- Kırimal, E. (1962). *Kırım'da Türk Katliamı*. Gül, K. V. (Çev.). İstanbul: Toprak Yayınları.
- Kırimal, E. (1967). Sovyet Rusya Hakimiyeti Altında Kırım. *Dergi: Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü*, 49, 59-66.
- Kırımlı, H. (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kocabaş, K. (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kyivpost, (2022). *Russian Ground Forces Cross Into Ukraine*. <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/russian-ground-forces-cross-into-ukraine.html>. (Access: 04.03.2022).
- Manstein, E. V. (1962). *Kaybedilen Zaferler. ?* (Çev.). İstanbul: K.K.K. İstanbul Askeri Basımevi.
- Musa, A. (1984). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kırım. Atanur, A. (Çev.). *Emel*, 140, 26-29.
- Mühlen, P. V. Z. (1984). *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*. Özbilen, E. B.(Çev.). Ankara: Mavi Yayınlar.
- Nytimes, (2022). *NATO Countries Pour Weapons Into Ukraine, Risking Conflict With Russia*. <https://www.nytimes.com/2022/03/02/world/europe/nato-weapons-ukraine-russia.html>, (Access: 04.03.2022).
- Öztürk, Y. (2002). Kırım Hanlığı. Güzel, H. C. Çiçek, K. ve Koca, S. (Ed.). *Türkler*, 21 (Ss. 832-842). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, Y. (200). *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pravda, (2022a). *Putin Zayavil o Provedenii Cpetsoperatsii v Donbasse*. [https://www.pravda.ru/news/politics/1685481-putin\\_zajavil\\_o\\_provedenii\\_specoperacii\\_v\\_donbasse/](https://www.pravda.ru/news/politics/1685481-putin_zajavil_o_provedenii_specoperacii_v_donbasse/), (Dostup: 04.03.2022).
- Pravda, (2022b). *Putin:Boennaya Maşına NATO Vplotnuyu Priblijaetsya kı Granitsam Rossii*. [https://www.pravda.ru/news/world/1685485-nato\\_putin\\_rossija](https://www.pravda.ru/news/world/1685485-nato_putin_rossija), (Dostup: 04.03.2022).
- Pravda, (2014a). *Russia Nezavisimost Krıma*. <https://www.pravda.ru/news/politics/1199797-ukaz/>, (Dostup: 04.03.2022)
- Pravda, (2014b). *Russiyskiy Mid Pripomnil Ukraine "Zabıty" Dolg v 20 Milard Dollarov*. <https://www.pravda.ru/news/economics/1199828-debt/>, (Dostup: 04.03.2022).
- Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Semenov, N. (1952). *Sovetenskoı Sud i Karatılınaya Politika*. München: İnstıtute CCCP.



- Shtemenko, S. M. (1971). *İkinci Dünya Savaşı'nda Rus Harekatı 1941-1945*. Korulsan, G. Uçar, Y. (Çev.). İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Simon, G. (1977). Kırım Tatarları'nın Milli Hareketleri II. M. N. (Çev.). *Emel*, 100, 18-21.
- Soljenitsyne, A. Sakharov, A. Pliutch, L. ve Cemiloğlu, M. (1977). *Sovyet Rusya'da Hürriyet Mücadelesi*. Bürün, V. (Çev.). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Stambrowski, A. (1965). Türk Milleti. Otar, İ. (Çev.). *Emel*, 30, 38.
- Turan, G. (2004). Bağımsız Ukrayna'nın Dışpolitika Seçenekleri. Büyükkakıncı, E. (Haz.). *Değişen Dünya Rusya ve Ukrayna*, (Ss. 365-401). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü Bugünü Yarımı)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Vozgrin, V. (2015). Bolşevik İhtilalinden Sonra Kırım. *Yeni Türkiye*, 81, 399-424.
- Yunusov, A. (2002). Ahıska (Mesket) Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk. Yükselci, E. (Çev.). *Türkler*, 18, 872-885.

### Extended Abstract

*Crimea is a peninsula surrounded by the Black Sea to the south and west and the Sea of Azov to the east. Due to its geopolitical location, Crimea is not only a gateway from Siberia to the Black Sea but also a center connecting the Caucasus and Europe. Consequently, the region has been one of the locations that many states and nations struggled for throughout history. The earliest known settlers were Cimmerians of Iranian origin. The first Turkish community to come to Crimea was the Huns. After the Huns, Gokturks, Onogurs, Kuturgurs, Khazars and Pechenegs came to Crimea.*

*When the Golden Horde State began to fall apart, the Crimean Khanate declared its independence in 1438, led by Hacı I Giray. Crimean Khan Hacı I Giray gained dominance in Caffa in 1457 with the support of the Ottoman Empire. As a result, the Black Sea became a Turkish lake.*

*Like Peter I, Catherine II (1762-1796) thought that Russia should reach the warm seas. Russia declared war on the Ottoman Empire in 1768 for these purposes, and after a long struggle, Tsarist Russia conquered Crimea and Caffa in 1771. The Treaty of Küçük Kaynarca was signed on July 12, 1774, between the Ottoman Empire and Russia. With this treaty, Russia gained the right, for the first time in history, to build its own trade and warships in the Black Sea and to freely pass trade ships through the strait. Catherine II declared on April 19, 1783, that the Crimean Khanate had been destroyed and its lands had been annexed to the Russian Empire. However, as a result of the Turkish migrations that lasted from 1785 to 1800, approximately 300,000 people left Crimean and settled in Anatolia and Rumelia. Then, 70,000 Slavs were settled in Crimea, and houses and properties of Tatar Turks were given to them.*

*The activities of Russia on the Black Sea coasts disturbed England and France as well as the Ottoman Empire. The Paris Agreement was signed on March 30, 1856, as a result of negotiations between the Ottoman Empire, England, France, and Russia at the end of the Crimean War, which lasted from 1853 to 1856. According to this treaty, the Black Sea would be neutral, and the Ottoman Empire and Russia would not have warships or shipyards there. The straits would be closed to warships of all states.*

*In the second half of the 19th century, Ismail Gasprinsky pioneered the political, national, and cultural development and organization of the Crimean Tatars through the press and his ideas. Within the framework of these ideas, the Central Executive Committee of the Crimean Muslims declared in November 1917 that the political status of Crimea would be determined by national principles. On December 9, 1917, the Crimean Tatar National Assembly was established in Bakhchysarai. After the invasion of the Crimean Turkish Republic by the Bolsheviks in 1918, hard times began again for the Crimean Turks. With the decision of the Communist Central Executive Committee dated October 18, 1921, the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic was established. Many of the 3500 Crimean people who rebelled against the liquidation of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic by Russia in 1928 were arrested and some were exiled. Approximately 40,000 rich, farm-owning Crimean Turks were deported to labor camps in the Urals and Siberia in consequence of the collectivization policy implemented in Crimea between 1929 and 1930.*

*Germany, which came to the Russian borders, thought that it should dominate Crimea to dominate the Black Sea and occupy the Caucasus. For this purpose, German troops attacked Crimea on September 24, 1941. The German Army invaded Akmechet (Simferopol), the center of Crimea, on November 2, 1941. After the fall of Sevastopol on July 4, 1942, the entire peninsula was occupied by German troops.*

*German troops withdrew from the Caucasus after the Stalingrad defeat in 1943, and on May 18, 1944, Crimea was again occupied by Russian troops. On the night of May 18-19, 1944, the Crimean Tatars, who were accused of collaborating with the Germans, were given 15 minutes to abandon their houses and assemble. Some of the women, children, elderly, sick, and disabled people who were exiled by this practice were taken to Northern Ural, Yakutia, Birobian, Krasnoyarsk, Kazakhstan, and Kyrgyzstan, and most of them to Uzbekistan. Following this exile, other communities, especially Slavs, settled in Crimea. The change that began in the Soviet Union with the death of Stalin on March 5, 1953, also changed the Kremlin's view of Ukraine and Crimea. In 1954, Khrushchev separated Crimea from the Russian Soviet Socialist Republic and granted it the status of an autonomous republic, connecting it to the Ukrainian Soviet Socialist Republic.*



*On December 8, 1991, the heads of state of the Russian Federation, Ukraine, and Belarus declared the Soviet Union's collapse at the Minsk Summit. By preparing its own constitution in April 1993, Crimea became autonomous within Ukraine.*

*Russia, which sees Crimea as the gateway to the Black Sea, never wanted to lose its influence there. Therefore, Russia used the agreements signed with Ukraine and the loans they made as an excuse not to lose its dominance in Crimea.*

*On March 16, 2014, Russia decided to increase its political and military influence here, claiming that it held a public vote and that the Autonomous Administration of Crimea had decided to join Russia. Russia's policies in Crimea have alarmed Europe and United States.*

*On February 24, 2022, claiming that the Ukraine Government supported NATO and the European Union and that the western alliances were attempting to encircle Russia by taking Ukraine to their side, Russia attacked Ukrain. NATO countries responded to attacks of Russia by providing weapons to Ukraine and imposing sanctions on Russia. However, it was the civilian population that suffered the most in these events. The Historical Adventure of the Crimean Tatars and the importance of the Crimean Peninsula were tried to be clarified in this study by benefitting from memories, official correspondence and copyrighted works.*